

Eindverslag

Leuven

Sint-Jacobskerk vooronderzoek

2025L274

leuven

Inhoudstafel

Colofon.....	4
Hoofdstuk 1: Beschrijvend gedeelte	
1. Administratieve gegevens	5
2. Archeologische voorkennis	6
3. Beknopte historische voorkennis.....	21
4. Onderzoeksopdracht.....	21
4.1. Doelstelling en vraagstellingen.....	21
5. Werkwijze en opgravingsstrategie	21
5.1. Voorgestelde plan van aanpak.....	22
5.2. Afwijkingen op voorgestelde plan van aanpak.....	23
5.3. Werkwijze en methode.....	26
5.4. Team en advisering	26
5.5. Selectie van de vondsten.....	26
5.6. Selectie staalname	26
Hoofdstuk 2: Assessmentrapport	
1. Assessment	27
1.1. Assessment van vondsten.....	27
1.2. Assessment van de archeologische site	27
2. Potentieel voor wetenschappelijk onderzoek.....	27
Hoofdstuk 3: Interpretatie van de archeologische site	
1. Opbouw van de site	28
1.1. Graszone ten zuiden van de kerk.....	28
1.2. Graszone ten noordoosten van dwarsbeuk kerk.....	31
1.3. Onder de kasseipaden.....	32
1.4. In de kerk	34
2. Beschrijving site.....	34
2.1 WP1	34
2.2 WP2.....	38
2.3 WP3.....	41
2.4 WP4.....	45
2.5 WP5.....	46
2.6 WP6.....	49
2.7 WP7.....	50
2.8 WP8.....	59
3. Vondsten	62
3.1. Menselijk bot.....	62
3.2. Aardewerk.....	63

3.3.	Metaal.....	69
4.	Datering en interpretatie van de site.....	69
5.	Samenvatting.....	75
6.	Bibliografie.....	76
	Websites.....	76
7.	Bijlages.....	76

Colofon

Projectcode	2025L274
Titel	Eindverslag Leuven Sint-Jacobskerk vooronderzoek
auteur	Lisa Van Ransbeeck
Erkend archeoloog	Lisa Van Ransbeeck OE/ERK/Archeoloog/2016/00152
Nr. Wettelijk Depot	D/2026/00466/1
Bounding box in Lambert	X: 172671 Y: 174505 X: 172694 Y: 174511
Kadaster	Leuven, Afdeling 4, Sectie A, 195A en 194P
Referentieadres	Kruisstraat zonder nummer
Start proefputten	09/02/2026
Einde werfbegeleiding	12/02/2026

Hoofdstuk 1. Beschrijvend gedeelte

1. Administratieve gegevens

Het projectgebied bevindt zich in het centrum van Leuven tussen de Brusselsestraat en het Sint-Jacobsplein, aan de Sint-Jacobskerk. Kadastraal is het gebied gekend als Leuven, Afdeling 4, Sectie A, 195A en 194P.

De buitenaanleg en waterafvoer van de kerk wordt bekeken. Om hierbij een archeologievriendelijk ontwerp na te streven, waarbij het kerkhof in situ behouden kan worden, werd een vooronderzoek uitgevoerd.

Er werd een toelating met voorwaarden verleend voor archeologisch vooronderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen voor WP1 t.e.m WP7 op 18/12/2026. Voor WP8 werd een toelating bekomen op 23/01/2025. Deze onderzoeken werden gelijktijdig uitgevoerd en alles werd gedocumenteerd onder projectcode 2025L274.

De voorwaarden zijn de volgende: De twee lange sleuven (werkput 2 en 3) mogen met elkaar verbonden worden (in een hoek). Dan wordt midden in het noorden van sleuf 3 een diepere put aangelegd als dit nodig is.

Parallel aan deze toelatingsaanvraag werd een toelating voor handelingen in beschermd erfgoed aangevraagd en verkregen bij de onroerenderfgoedgemeente Leuven.

Het onderzoek vond plaats van 9 februari tot en met 12 februari 2026.

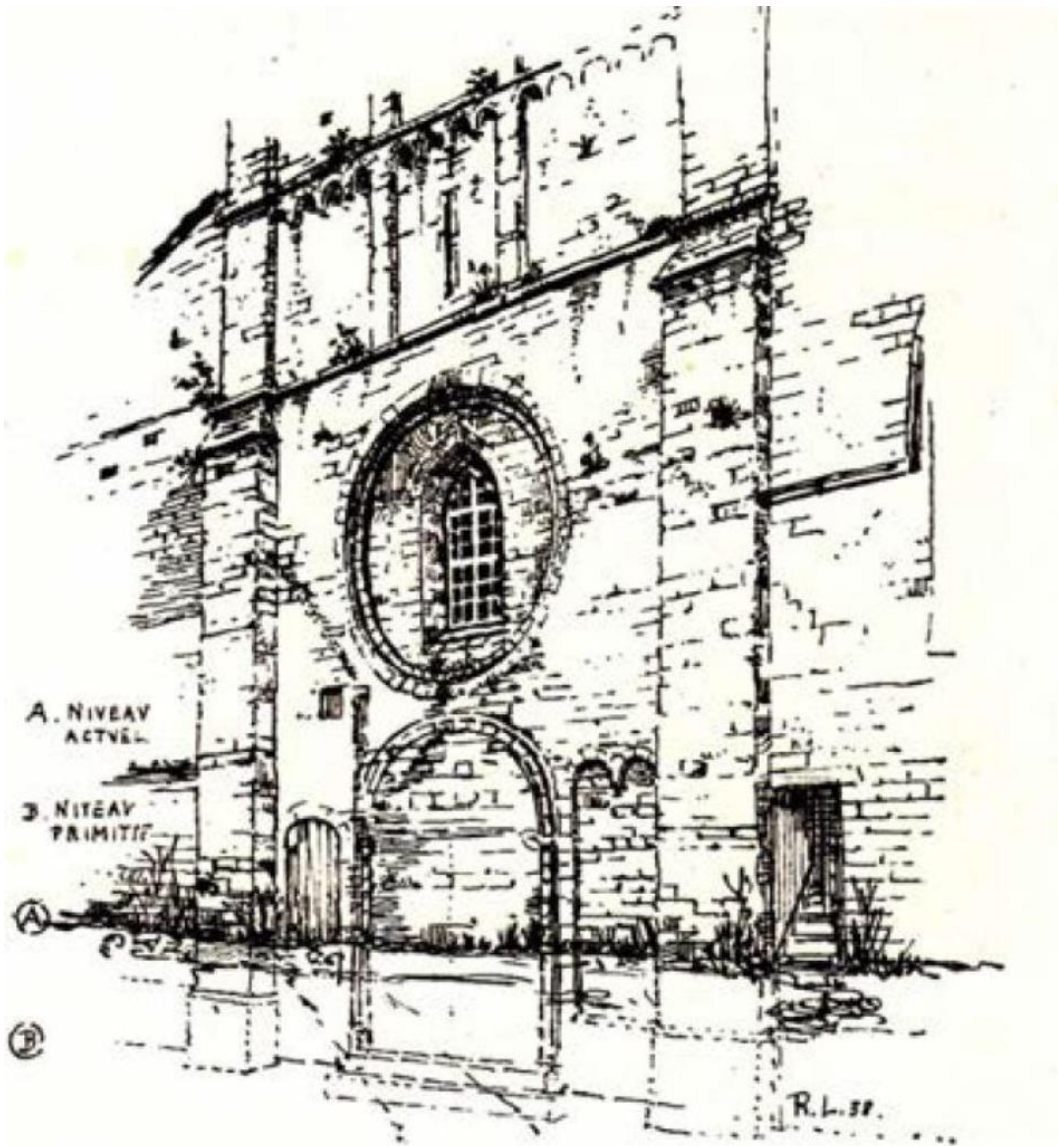
Figuur 1: Werkputten op de meest recente orthofoto van het plangebied. (© Informatie Vlaanderen).

2. Archeologische voorkennis

In 1940, 2011, 2018, 2023 en 2024 werden archeologische onderzoeken uitgevoerd in de kerk.

Hieronder zullen kort de resultaten samengevat worden en iets dieper ingegaan worden op de vondsten vlakbij de geplande uitgraving.

In 1943 werd een onderzoek uitgevoerd door kanunnik Lemaire. Zijn neef R.M. Lemaire zal in 1971 in de "inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen" de gegevens van de opgraving verwerken. De voormalige dorpel van de westelijke toegang tot de kerk bevindt zich in 1943 meer dan 1,75m onder maaiveld (Figuur 2). Ten dele door verzakking en ten dele door ophoging.

Figuur 2: Reconstructietekening met aanduiding van het oorspronkelijk en huidig niveau (Smeets 2011 uit Lemaire 1971).

In 2011 werd een vooronderzoek uitgevoerd door Studiebureau Archeologie.¹ Bij dit onderzoek werd een proefput aangelegd net ten westen van het transept in een deel van de linker zijbeuk en middenbeuk tegen de noordwestelijke vieringzuil (Figuur 3).

In deze proefput werd onder een ophoging van 50 à 60cm dik het archeologisch vlak geregistreerd (Figuur 4). Hieronder werden begravingen ontdekt; vooral het hout was goed bewaard, het botmateriaal iets minder. De hoge grondwaterstanden zorgden voor goede bewaring, maar moeilijke opgraafomstandigheden. Ook bakstenen en natuurstenen metselwerk werd aangetroffen. De oorspronkelijke overgang van opgaand muurwerk naar fundering van de zuilen werd op 1,10m onder vloerniveau. Net ten westen van de vieringzuil werd een constructie met oude grafsteen, baksteen en dieper natuursteen aangetroffen (Figuur 5).

Er werd na dit vooronderzoek geadviseerd om graafwerken dieper dan 40cm binnen de kerk archeologisch op te graven met veel aandacht voor de begravingen.

¹ Smeets M. 2011, *Archeo-rapport 73. Het archeologisch vooronderzoek in de Sint-Jacobskerk te Leuven*, Kessel-Lo.

Figuur 3: Plan van de kerk met de verschillende uitgevoerde archeologische onderzoeken.

Figuur 4: stratigrafie in de proefput van 2011 met aanduiding van de onderkant van de ophogingslagen (© Studiebureau Archeologie)

Figuur 5: Constructie tegen de westkant van de noordwestelijke vieringzuil in de proefput van 2011 (© Studiebureau archeologie).

In 2018 werd in het kader van de stabiliteitswerken een archeologische opgraving uitgevoerd, waar de archeologie bedreigd werd door de werken. Deze opgraving werd uitgevoerd door Monument

Vandekerckhove nv². De werkputten bevonden zich rond de zuilen en in het verlengde ervan in het westportaal van de kerk en aan de buitenzijde van de kerk (Figuur 3). Ook hier werd het veldwerk bemoeilijkt door het grondwater. Archeologische elementen werden in de kerk vastgesteld vanaf ca. 40cm onder huidig looppniveau (onverharde deel). Er werden 27 gedeeltelijke graven en een knekelput opgegraven. Al deze graven werden aangetroffen in een blauwig grijze natte kleiig laag. In de westertoren werden restanten van een traptoren, een oud looppniveau en verhogingsporen gevonden.

In **WP4 Oost** (huidig niveau = +23,36m TAW) werd bij het wegnemen van de vloertegels een omgekeerd liggend fragment van een grafsteen aangetroffen (+23.02m TAW).

Op vlak 2 (+21.64m TAW) werd in de oosthoek tussen een bakstenen fundering een houten plank geregistreerd. Hier werd een staal van ingezameld. Bij het verdiepen naar vlak 2 werden langs de muur verschillende ijzerzandstenen aangetroffen. Het aanleggen van vlak 2 werd hierdoor bemoeilijkt.

WP4 West (huidig niveau + 23,60m TAW, 24cm hoger dan aan WP4 oost) (Figuur 3). Centraal was in de werkput een dwarsmuur (muur 83) aanwezig (+22.14m TAW) (Figuur 6). Langs het westen en oosten van de werkput is er een booggewelf zichtbaar (muur 82 (= 97) en 85) (Figuur 6 & Figuur 7). Waarschijnlijk betreffen dit spaarbogen van een constructie die hier stond. De spaarboog S82 ondersteunt een muurtje dat ongeveer gelijk komt met de vloer. De bovenste meter onder de spaarboog en van de werkput bestaat uit opvulling met los puin.

Op vlak 2 van WP4 West werd skelet 87 aangetroffen in de puinige laag 86, weer was er een blauwig grijze verkleuring (zoals laag 56) te zien (+21.70m TAW). Skelet 87 was maar gedeeltelijk zichtbaar in de werkput, de benen en rechterzijde zaten in de oostelijke werkputwand. Skelet 87 (individu 6, INR12) is een volwassen man van 20-30 jaar oud. Dit individu dateert uit de 14de tot mogelijk begin 15de eeuw, na de afbraak van de Romaanse kerk en de traptoren.

Vlak onder skelet 87 zat skelet 89 (+21.53m TAW). Onder dit graf waren grote stenen, ijzerzandstenen blokken, aanwezig zoals in WP4 Oost, in de blauwgrijze laag 56.

De natuurstenen structuur in het westen van de werkput is de oude, afgebroken trap van de toren (muur 84). Ertegen is later een natuurstenen dwarsmuur geplaatst, muur 83 (Figuur 8 & Figuur 9). Ten westen hiervan werd verdiept tot ca. +20.76m TAW. Echter werd weer veel hinder ondervonden van het grondwater. In de noordwand aan de trap is een ijzeren haak of scharnier geplaatst, mogelijk voor een deur. De dwarsmuur, muur 83, wordt geïnterpreteerd als een deel van de fundering van de traptoren aangegeven op het reconstructieplan van de romaanse kerk van Lemaire (Figuur 10). Deze structuren zaten ca. 1,45m onder het huidig niveau van de ruimte.

Aan de buitenzijde van de kerk, net ten westen van het westportaal werden twee proefputten gemaakt (WP5 in het noorden en WP6 in het zuiden).

In **WP5** werd enkel een stuk van de afzaat of cordon (hellend vlak in natuursteen) van de steunbeer van de kerk geregistreerd op 80cm onder maaiveld (+22,26m TAW) (Figuur 11). Het grondwater kwam snel op bij het verdiepen van de werkput. De put werd aangelegd tot +21,36m: er werden geen sporen of graven aangetroffen.

² Dierckx L., Bartholomieux B. (ed) 2020, *Archeologische opgraving. eindverslag. Leuven Sint-Jacobskerk (prov. Vlaams-Brabant)*, Ingelmunster. Eindverslag ID 1864

In **WP6** werden relatief recente ophogingslagen aangetroffen (Figuur 12); vermoedelijk van na de twee wereldoorlogen: baksteenbrokken, speelgoedjes (jaren 1960-1970), kroonkurken en glazen flesjes uit de lagen bevestigen deze 20ste-eeuwse datering. Vanaf ca.1,50m onder maaiveld werd een donkerblauwig grijze zeer vaste laag (S160) geregistreerd. Dit is waarschijnlijk nog een ophoging of een oude Ap. Ook hier werden de muren van de kerk (die ooit boven maaiveld zaten) vrijgelegd.

Figuur 6: WP4 West: met in het oosten de spaarboog van het lage muurtje en centraal de funderingen van de traptoren (© Monument Vandekerkhove).

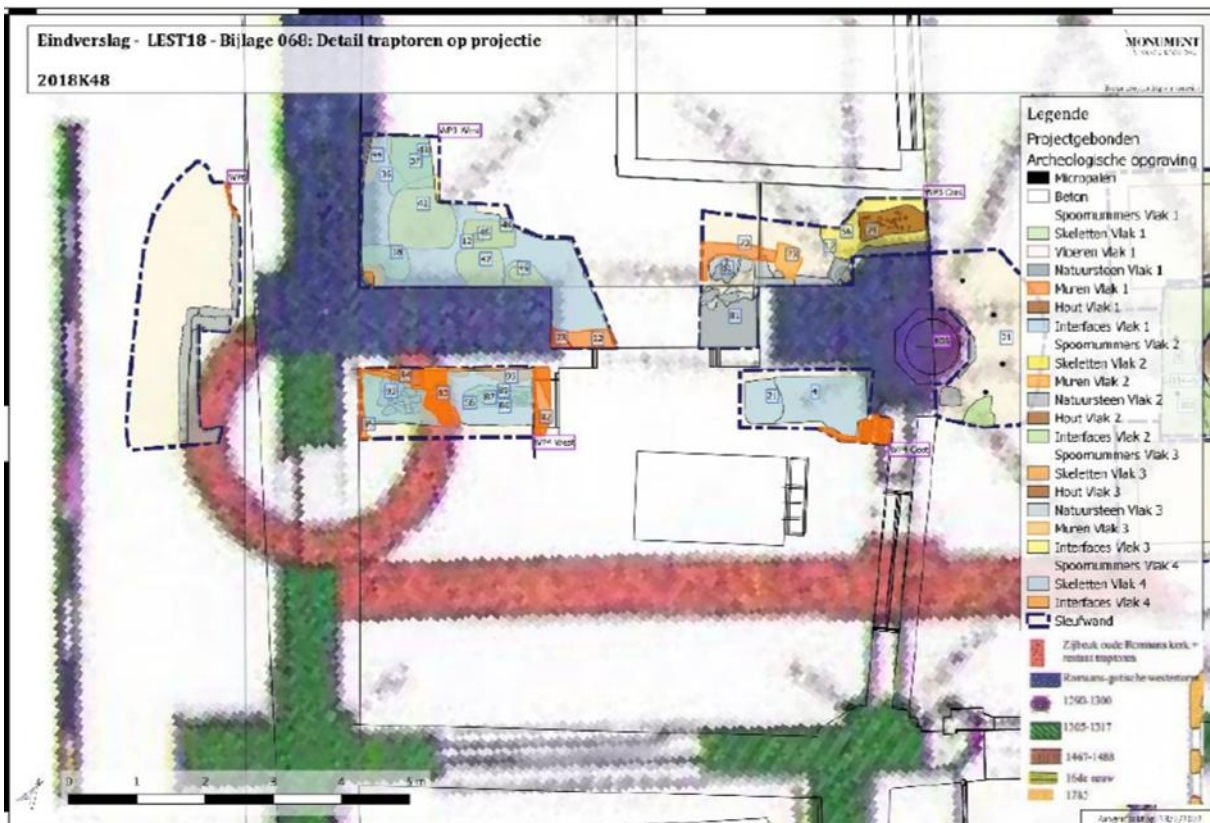
Figuur 7: WP4 west: oostprofiel met de spaarboog en puinige lagen eronder. Begravingen tekenden zich pas af in laag S56 (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 8: Grondplan WP4 West (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 9: Muur 84 (afgebroken trap van de toren) met dwarsmuur 83 (fundering traptoren) (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 10: Dwarsmuur 83 geplot op het faseringsplan van Lemaire met in rood de romaanse fase (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 11: werkput 4 met de steunbeer met cordon en de ophogingslagen (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 12: Profiel in WP6 (© Monument Vandekerckhove).

In 2023 werden in de Sint-Jacobskerk 3 sleufjes gegraven voor het plaatsen van een wachtleiding. Het graven van deze sleufjes werd archeologisch begeleid. Er werden geen archeologische sporen aangetroffen.

Voor de tijdelijke herinrichting van de kerk moest een sleuf gegraven worden tussen de noordelijke en zuidelijke zijbeuk net ten westen van de viering. De sleuf van ca. 6,5m lengte en 20cm breed had een diepte van ca. 20cm en werd met de hand uitgegraven.

De werfbegeleiding van het maken van deze sleuf vond plaats op 6 november 2023. Tijdens de werken werd duidelijk dat er een gelijkaardige sleufje (sleuf 2) nodig was aan de westzijde van het schip en vandaaruit in de ruimte in de zuidwesthoek van de kerk, het voormalig stooklokaal (sleuf 3). Dit sleufje werd dan ook mee begeleid.

De sleufjes die begeleid werden bestaan uit een nivelleringslaag van na 2018 en een vloer in het stooklokaal met daaronder enkele lagen waarin geen archeologische elementen werden aangetroffen. De vloer in het stooklokaal is opgebouwd uit verschillende (o.a. hergebruikte) materialen en werd vermoedelijk verschillende malen hersteld, waarvan een deel mogelijk in de 19de of 20ste eeuw lijkt te zijn gebeurd.

Figuur 13: Orthofoto van de vloer in het stooklokaal en net ten oosten ervan.

In 2024 werden 4 sleufjes gegraven voor nutsleidingen die archeologisch begeleid werden (Figuur 14).

De sleuven op het kerkhof raakten enkel ophogings- en verstoringslagen (Figuur 15 & Figuur 16). Onderaan in de sleuven op een diepte van ca. 90cm à 1m onder maaiveld werd een laag geïnterpreteerd als mogelijk geroerde kerkhofgrond. Het aardewerk toont aan dat het roeren na de 18de-19de eeuw gebeurde. Vooral uit sleuf 1 werden enkele fragmenten los menselijk botmateriaal ingezameld. In sleuf 3, binnenin de kerk, werd een natuurstenen muur en dieper gelegen natuurstenen structuur opgemerkt, deze werden *in situ* bewaard.

In één van de sleuven buiten werd een oude riolering aangetroffen (Figuur 17). Ook hier werden ophogingslagen en het mogelijk geroerde kerkhof aangetroffen.

Figuur 15: Ophogings- en verstoringslagen in het smalle sleufje 2 onder het kasseipad.

Figuur 16: Geroerde en opgehoogde grond in sleuf 1 in het grasplein ten zuiden van de kerk.

Figuur 17: De aangetroffen riolering in sleuf 1 in het grasplein ten zuiden van de kerk.

3. Beknopte historische voorkennis³

De Sint-Jacobskerk was oorspronkelijk een kapel van het gehucht Ter Biest, een woonkern buiten de eerste stadsomwalling. Toponymisch slaat biest op een waterdrinkplaats voor dieren en/of een plaats begroeit met biezen, een zeer natte plek dus. Een Sint-Jacobskerk wordt voor het eerst vermeld in 1187. Ze wordt later, in 1252, een aparte parochie, en daarmee een van de vijf parochies van Leuven.

De westtoren is het oudste deel van de huidige kerk en dateert van rond 1220-1235. De toren maakte deel uit van de romaans-gotische kerk. In de 14de eeuw werd de gotische kerk aangevat. Die pas in de 15de en 16de eeuw werd afgewerkt. Zoals bij elke keer zijn er zeer bouwfases en worden er steeds elementen toegevoegd. De kerk kent haar volledige geschiedenis een stabiliteitsproblematiek.

De kerk werd omgeven door een kerkhof. Op de oude kaarten is zichtbaar dat het kerkhof ten zuiden van de kerk reikte tot een straatje tussen de Pelgrimsstraat en de Tervuursestraat, ongeveer in de helft van het huidige Sint-Jacobsplein. Het Sint-Jacobsplein werd in 1824 aangelegd op een deel van het voormalige kerkhof. De huidige ommuring van het kerkhof dateert uit het einde 19de eeuw.

4. Onderzoeksopdracht

4.1. Doelstelling en vraagstellingen

Doelstelling van het onderzoek: diepte van het grafveld bepalen in functie van een behoud in situ bij toekomstige buitenaanleg en de diepte van waardevolle archeologie vaststellen in het westen van de kerk om te bekijken waar eventuele toiletten kunnen ingepland worden.

Vraagstelling:

Bij het onderzoek van 2024 werden geen skeletten in anatomisch verband aangetroffen. Er was een ophoging van minstens ca. 80-90cm aanwezig. Is deze ophoging voor het gehele kerkhof gebeurd?

Hoe diep bevindt het kerkhof zich? Vanaf welke diepte zijn er skeletten in anatomisch verband of intacte graven aanwezig?

Welke resten zijn aanwezig in het westen van de kerk en op welke diepte manifesteren ze zich? Wat is de waarde van de resten?

5. Werkwijze en opgravingsstrategie

³ INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2026: Parochiekerk Sint-Jacob [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42129> (geraadpleegd op 9 maart 2026) en INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2026: Sint-Jacobsplein [online], <https://id.erfgoed.net/themas/8258> (geraadpleegd op 9 maart 2026).

5.1. Voorgestelde plan van aanpak

In de toelatingsaanvraag werd het plan van aanpak als volgt geformuleerd:

Er zullen 8 proefputten gemaakt worden (Figuur 18).

Werkput 1 is een put van ca. 1m x1,5m in de graszone ten zuiden van de sacristie van de Sint-Jacobskerk. De put wordt gegraven op gepaste afstand van de aanwezige muren. De put zal aangelegd worden tot op het eerste vlak waarop menselijke begravingen in anatomisch verband worden waargenomen of tot maximum 2m diepte. Als de put zo diep moet worden aangelegd, zal de put nog licht vergroot worden naar maximum 2x2m.

Werkput 2 is een sleuf evenwijdig met de zuidelijke kerkhofmuur aan de kant van het Sint-Jacobsplein. De werkput wordt aangelegd in de graszone. De sleuf is 1m breed en ca. 15m lang. De sleuf wordt uitgegraven tot op de menselijke begravingen in anatomisch verband of tot ca.1m diepte. Als er geen menselijke resten in anatomisch verband worden aangetroffen binnen 1m onder maaiveld, zal er aan de uiteindes van de sleuf en centraal een diepere profielput gegraven worden om het niveau van de begravingen te kunnen vaststellen. Ter hoogte van deze profielputten kan de sleuf mogelijk breder aangelegd worden in functie van de veiligheid.

Werkput 3 is een noord-zuidgerichte sleuf in de graszone. De sleuf meet 1 m breed en ca. 9m lang. De sleuf wordt uitgegraven tot op ca. 1m diepte of tot op de menselijke begravingen in anatomisch verband. Als er geen menselijke resten in anatomisch verband worden aangetroffen binnen 1m onder maaiveld, zal er aan de noordzijde van de sleuf en centraal een diepere profielput gegraven worden om het niveau van de begravingen te kunnen vaststellen. Ter hoogte van deze profielputten kan de sleuf mogelijk breder aangelegd worden in functie van de veiligheid.

Werkput 4 is een put van ca.1m x1m in de kasseistrook ten zuidoosten van het westportaal. De kasseien worden voorzichtig verwijderd en nadien weer in de oorspronkelijke staat hersteld. De put zal worden uitgegraven tot op de menselijke resten in anatomisch verband of tot een maximum van 2m onder maaiveld. Als de put zo diep moet worden aangelegd, zal de put nog vergroot moeten worden in functie van de veiligheid. De put wordt zo klein mogelijk gehouden.

Werkput 5 is een put van ca. 1mx1m en wordt aangelegd in de kasseien ten noorden van de kerk aan de Kruisstraat. Er wordt een plek gekozen die niet in het centrale pad en niet ter hoogte van de bestaande regenwaterafvoer ligt. Mogelijk kan de effectieve locatie van de put nog licht afwijken. De kasseien worden voorzichtig verwijderd en weer in de oorspronkelijke staat teruggeplaatst. De werkput wordt aangelegd tot op het vlak met menselijke begravingen in anatomisch verband of tot op het grondwater als er geen menselijke begraving wordt aangetroffen, dit met een maximum van 2m. Als zo diep wordt aangelegd zal de put verbreed moeten worden voor de veiligheid. De put wordt zo klein mogelijk gehouden.

Werkput 6 is een reserveput. Deze put in de graszone wordt enkel uitgegraven als de gegevens van werkput 2, werkput 3 en de gegevens van de opgraving van 2024 niet genoeg data geven om de diepte van de menselijke resten in anatomisch verband naar dit deel van het kerkhof te kunnen extrapoleren. De put meet 1mx1m, maar kan omwille van de diepte van de menselijke resten verbreed worden.

Werkput 7 is een werkput binnen in de kerk van ca. 80x80cm en wordt ca. 100cm diep uitgegraven. In dit deel van de kerk lag een tegelvoer: door de verschillende werken in de laatste jaren (stabiliteitswerken, nutswerken...) zijn delen van deze vloer al verwijderd. De tegels liggen opgestapeld in de ruimte.

Bij het onderzoek van de werkput zullen de tegels voorzichtig uitgehaald worden en gestockeerd worden bij de andere tegels van deze ruimte. Bij de ontwerpplannen kan dan bekeken worden wat met deze tegels en vloer zal gebeuren. Het heeft weinig zin om de tegels terug te plaatsen. Dit putje wordt met de hand gegraven. Het bureauonderzoek maakt duidelijk dat de relevante archeologische resten (o.a. resten van de Romaanse kerk) in het noorden van de ruimte 1,45m onder huidig vloerniveau zitten. We gaan er vanuit dat dit voor de gehele ruimte geldt. Om dit te staven graven we een putje meer centraal in de ruimte waar volgens het reconstructieplan van Lemaire de romaanse zuidgevel wordt verwacht. Zo kunnen we hopelijk met zekerheid stellen dat de waardevolle archeologie diep genoeg zit om eventuele toiletten in dit deel van de kerk te kunnen realiseren.

Werkput 8 is een put van ca. 1m x1m in de graszone in het uiterste noorden van het kerkhof. De put wordt gegraven op gepaste afstand van de aanwezige muren en aanwezige waardevolle bomen. De put wordt aangelegd met voldoende aandacht voor de aanwezige boomwortels en onder begeleiding van de groendienst van de stad Leuven, indien nodig. De put zal aangelegd worden tot op het eerste vlak waarop menselijke begravingen in anatomisch verband worden waargenomen of tot maximum 2m diepte. Als de put zo diep moet worden aangelegd, zal de put nog licht vergroot worden naar maximum 2x2m.

Alle werkputten buiten de kerk worden uitgegraven met een mini-graver. Skeletten in anatomisch verband zullen in situ bewaard worden. Ze worden eventueel gedeeltelijk blootgelegd om de bewaringstoestand van de skeletten te kunnen inschatten, maar ze worden niet uitgehaald. Dit is een afwijking op de Code van Goede Praktijk. Deze afwijking gebeurt om het grafveld zo volledig mogelijk in situ te kunnen bewaren.

Ondiepe muurfunderingen en grondsporen worden mogelijk wel opgegraven en uitgehaald als er vermoed wordt dat hier nog delen van het grafveld kunnen onder zitten.

Archeologische sporen, graven en skeletten worden afgedekt met geotextiel alvorens de putten terug te dichten.

De kasseien en andere delen van het pad of verharding worden voorzichtig verwijderd en teruggeplaatst.

De grond zal niet gestockeerd worden onder de kroonprojecties van de waardevolle bomen.

5.2. Afwijkingen op voorgestelde plan van aanpak

5.2.1. Afwijkingen inzake locatie van de werkputten

Alle werkputten werden licht anders ingepland dan voorzien (Figuur 18), omwille van de situatie op het terrein.

Werkput 1 werd iets meer naar het zuiden gegraven, op die manier kon de kraan voldoende afstand houden van de aanwezige, te beschermen bomen.

Werkput 2 en 3 (sleuven) werden met elkaar verbonden, zoals aangegeven in de voorwaarden bij de toelating. Werkput 2 werd 1m noordelijker geplaatst, omdat er meer ruimte was dan voorzien. De bloembakken werden net voor het onderzoek verwijderd. De sleuf is aan oostzijde iets korter, omdat er voldoende afstand van de aanwezige haag werd genomen.

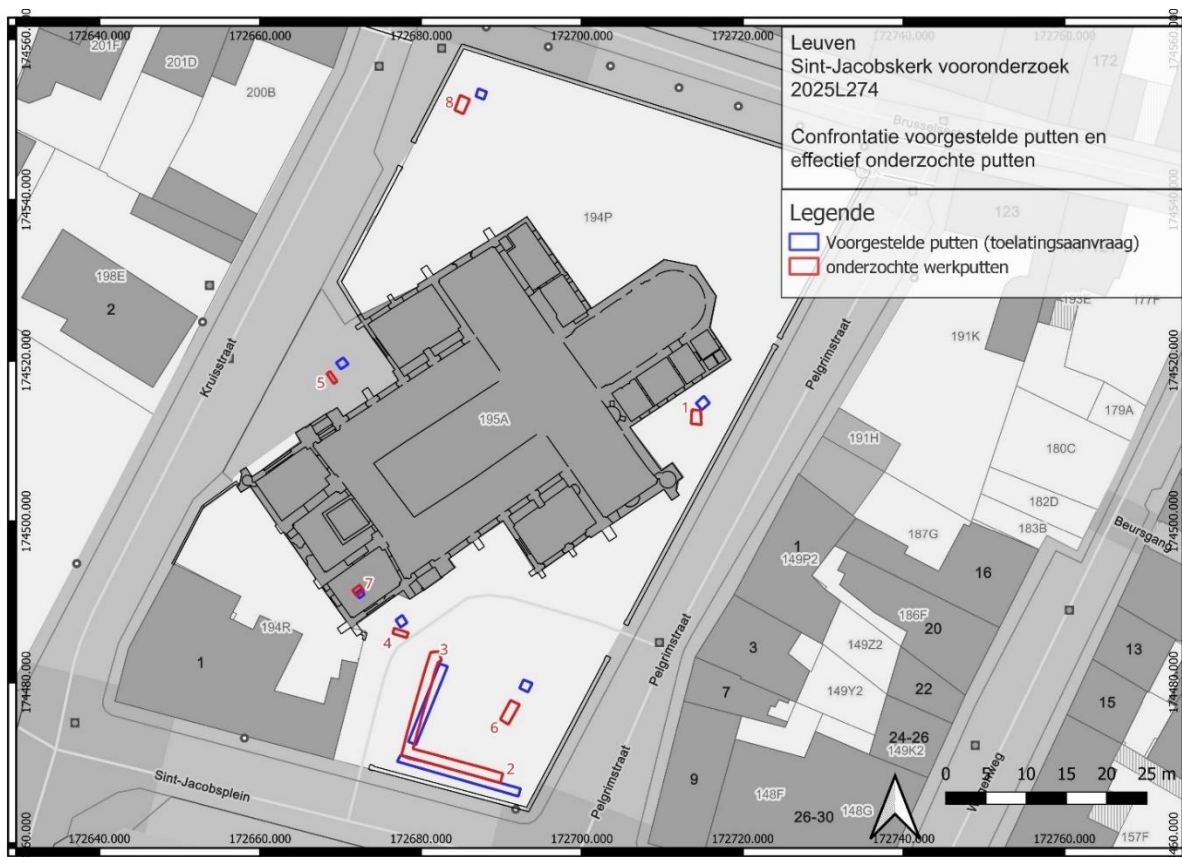
Werkput 4 kende een andere oriëntatie. De gekozen oriëntatie, met de kasseien mee, zorgde ervoor dat er een minimaal aan kasseien uitgebroken moest worden.

Werkput 5 werd zoals aangegeven in de toelatingsaanvraag, gegraven op een plek waar geen leidingen verwacht konden worden, na het bekijken van de huidige regenwaterafvoeren (Figuur 19).

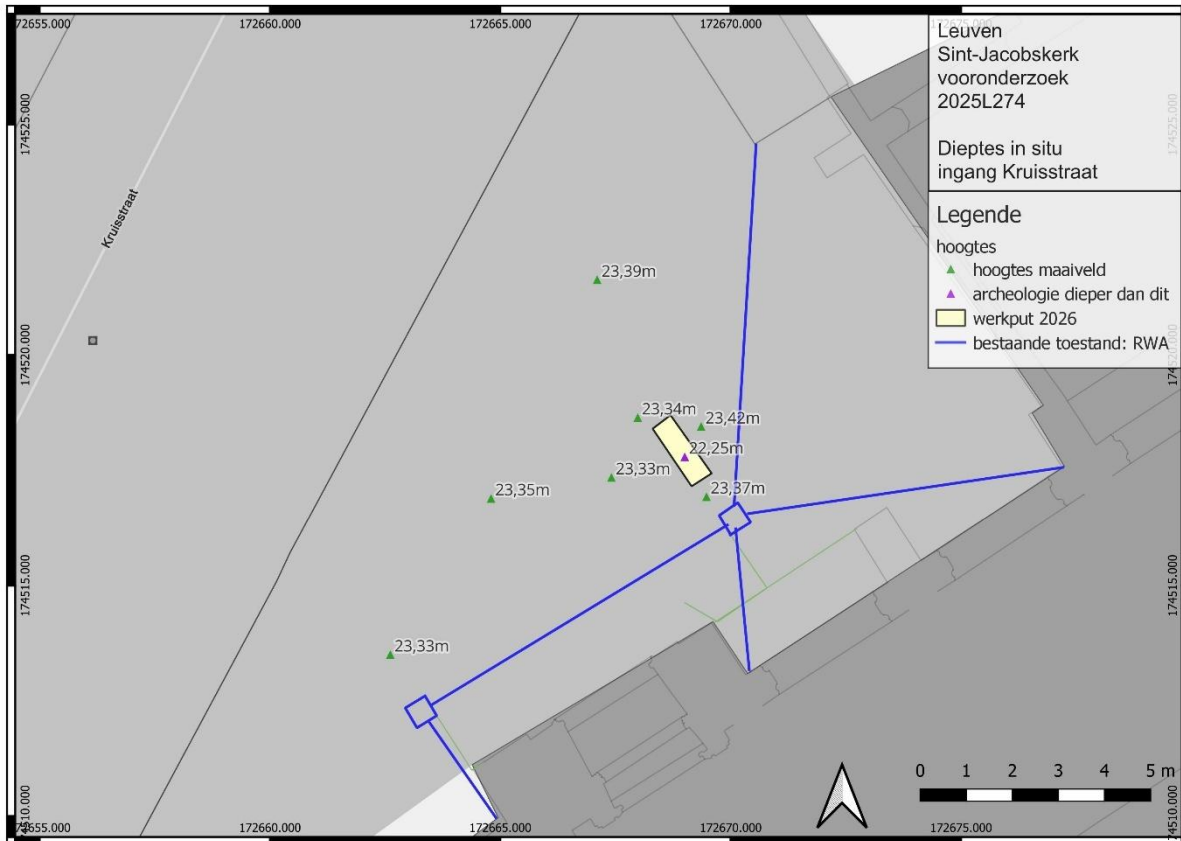
Werkput 6 werd gegraven op basis van de resultaten in WP2 en WP3. Zoals beschreven in de aanvraag, was dit een reserveput die nodig was als de resultaten van deze putten en de putten uit 2024 niet geëxtrapoleerd konden worden. Door een groot verschil tussen de dieptes van WP2 en WP3 werd deze put geplaatst in lijn met de aangetroffen skeletten in WP3. Dit was meer naar het zuiden dan voorzien in de aanvraag.

De locatie van werkput 7 week slechts af van de locatie voorzien in de aanvraag: dit kwam beter uit met het verwijderen van de huidige tegels.

Werkput 8 werd 1m zuidwestelijker gegraven om niet in de kroonprojectie van de bomen langs de Brusselsestraat terecht te komen.

Figuur 18: Confrontatie van de voorgestelde werkputten en effectief onderzochte putten.

Figuur 19: WP5 met de hoogtes van de archeologie in situ en de aanwezige regenwaterafvoeren.

5.2.2. Afwijkingen inzake afmetingen van de werkputten

De afmetingen van de werkputten is ook iets anders. Dit door de kraanbakken die ter beschikking waren. Voor WP1, 2, 3, 6 en 8 werd een kraanbak van 1,20m gebruikt. De putten zijn dus 1,20m breed in plaats van 1m. De putten in de kasseien, WP4 en WP5, werden met een smalle bak aangelegd om zoveel mogelijk kasseien te sparen. Deze putten zijn slechts 70cm breed. Ondanks deze kleinere breedte kon de gewenste diepte bereikt worden: ze werden ook tot 1m diepte opgegraven. De diepte van het eventuele grafveld kon hier niet vastgesteld worden, door het aanwezige grondwater.

5.2.3. Afwijkingen inzake geplaatste profielen

De voorziene diepe profielen in de sleuven WP2 en WP3 werden niet allemaal uitgevoerd.

In WP2 werd enkel een dieper profiel geplaatst aan het oostelijke uiteinde. Centraal toonde de sleuf zo weinig verschil en was het middelpunt op vrij korte afstand dat er geoordeeld werd om hier geen diep profiel te plaatsen. Aan de hoek met WP3 bevond zich S5, een puinig spoor. Omdat deze informatie niet relevant zou zijn voor de gehele site, werd hier ook geen dieper profiel gemaakt. Centraal in WP3 werd wel een dieper profiel geplaatst: hier werden de begravingen aangetroffen op 1,30m onder maaiveld. Aan het noordelijke einde van WP3 bevond zich de riolering en op korte afstand de graven: een extra profiel zou hier geen kenniswinst opleveren.

5.3. Werkwijze en methode

De werkputten werden aangelegd door een kleine graafmachine op aansturen van de veldwerkleider. De werkput in de kerk (WP 7) werd manueel gegraven.

De werkputten en sporen werden opgemeten in Lambert-coördinaten met een GPS. De werkput in de kerk werd op plan geplaatst op basis van het bestaande opmetingsplan van de kerk. Alle beschrijvingen gebeurden in de databank van Studiebureau Archeologie bv. Foto's werden digitaal genomen. Vondsten werden ingezameld per context en van een vondstbriefje voorzien.

Stratigrafische eenheden (sporen, lagen, interfaces) kregen een S-nummer, Profielen kregen een PR-nummer. De lagen in vlak kregen sommige putten geen apart S-nummer, ze kregen een laagnummer van de profielen. (vb. PR7L2).

Na afloop van het veldwerk werden de terreingegevens verzameld en gecontroleerd. De meetgegevens werden verwerkt tot overzichtelijk plannen met behulp van QGIS.

De vondsten werden gewassen, gedroogd en verpakt volgens de regels van de kunst. De bewaringstoestand van al deze vondsten was van stabiele aard, waardoor conservatie niet nodig was.

Op basis van al deze elementen werd een eindverslag geschreven.

5.4. Team en advisering

Het onderzoek werd uitgevoerd door veldwerkleider en erkend archeoloog Lisa Van Ransbeeck en assistent-archeoloog Sara Claessens (Studiebureau Archeologie bv). Omdat er enkel los menselijk bot werd ingezameld en de aard van dit bot niet relevant is voor de vraagstellingen, werd er geen fysisch antropoloog betrokken. Er werden geen aardkundige lagen in originele positie aangetroffen, er werd geen aardkundige geraadpleegd.

5.5. Selectie van de vondsten

In de werkputten werden menselijke beenderen aangetroffen. Er werd telkens vastgesteld of deze in anatomisch verband lagen of niet. De losse botten werden ingezameld.

In de verschillende geroerde lagen werd ook aardewerk gevonden en ingezameld. Brokken bouw materiaal (natuursteen, baksteen, tegels etc.) uit de geroerde en ophogingslagen werd niet ingezameld.

5.6. Selectie staalname

Er werd een grondstaal genomen uit WP6 en een staal van de bepleistering van muur S19.

Hoofdstuk 2: Assessmentrapport

1. Assessment

1.1. Assessment van vondsten

De vondsten werden steeds bekeken in relatie tot de stratigrafische eenheid waarbinnen ze gevonden werden. Het assessment gebeurde tijdens het verpakken van de vondsten (na reiniging en drogen).

1.2. Assessment van de archeologische site

Dit vooronderzoek draagt bij tot de kennis van de Sint-Jacobskerk en Sint-Jacobskerkhof van Leuven. De resultaten kunnen ingepast worden in het bestaande archeologische en historische kader; de evolutie van het kerkhof en van de bouwgeschiedenis in de kerk. Ze kunnen ook een beeld geven van wat bij latere werken in en rond de kerk kan verwacht worden en waar op gelet moet worden.

2. Potentieel voor wetenschappelijk onderzoek

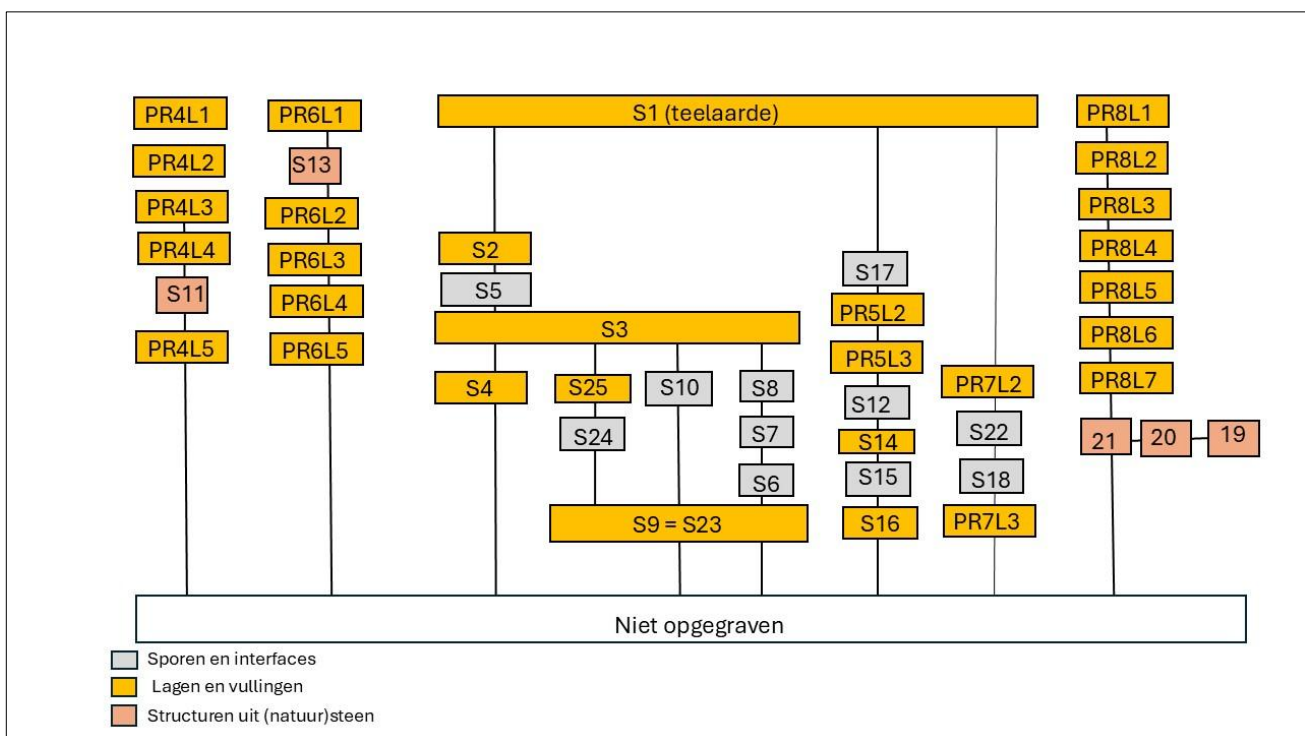
De botten die in de geroerde grond werden teruggevonden dragen ondanks een gebrek aan anatomisch verband bij tot de archeologische kennis van het kerkhof bij de Sint-Jacobskerk.

De structuren die werden vastgesteld in de kerk vergroten de bouwhistorische kennis over de Sint-Jacobskerk zelf.

Hoofdstuk 3: interpretatie van de archeologische site

1. Opbouw van de site

De opbouw van de site was niet overal dezelfde. Deze kan in vier zones onderverdeeld worden: de graszone ten zuiden van de kerk, de graszone ten oosten van de dwarsbeuk, de kasseizones en in de kerk. Voor een overzicht van de profielen zie bijlage 2 en de tekeningen zie bijlage 1.

Figuur 20: Harrismatrix van de site.

1.1. Graszone ten zuiden van de kerk

In de graszone ten zuiden van de kerk is het kerkhof aanwezig in de ondergrond, afgedekt door ophoging en geroerde lagen. Hoe dichterbij de kerk, hoe hoger het grafveld bewaard is ten opzichte van het maaiveld.

De bodem onder de graszone kent volgende opbouw. Onder het gras en de teelaarde (S1) bevindt zich een puinig, lichtlemige zandig ophogingspakket (S2) met gele zandige vlekken (Figuur 21). In dit pakket zit bouwpuin (brokken bouwkeramiek, kalkmortelbrokken, leisteen, kalkzandsteen- en ijzerzandsteenbrokjes) en een klein aantal fragmenten aardewerk of glas. Dit pakket varieert in dikte: 35cm dik in WP2 en 3 (PR1 en PR2 - Figuur 21 & Figuur 23), en meer dan een meter dik in WP6 (PR3 - Figuur 22). In dit laatste profiel is gelaagdheid in het pakket zichtbaar, die verschillende ophogingen en/of het recent roeren van de grond weerspiegelt.

Onder dit ophogingspakket (S2) ligt in WP2 en WP3 een donkergrijze lichtpuinige leemlaag (S3) met stukjes bouwpuin en zo nu en dan los menselijk bot. Het aandeel los menselijk bot was groter naar het westen toe. Aan PR1 werden amper botjes gerecupereerd, terwijl aan het westelijk einde van WP2 en in WP3 grotere hoeveelheden werden ingezameld.

In Profiel 1 (WP1) zit op 1,60m onder maaiveld S4: een vaste lichtgrijs bruine leemlaag met roestvlekken. Deze laag bevindt zich bij Profiel 3 (WP6) vanaf 130cm onder maaiveld, in deze put lijkt laag S3 te ontbreken. In deze laag werden geen sporen van begraving waargenomen tot op 170cm (WP2) en 190cm (WP6) onder maaiveld (respectievelijk +21,90m en +21,56m TAW). Vanaf deze diepte begon grondwater op te komen.

In WP3 ligt onder S3 S9 op ca. 1,30cm onder maaiveld (+22,16m), in het noordoosten iets ondieper. S9 is een losse, waterrijke grijze leemlaag met roestvlekken waarin een grafkuil was afgetekend. De grond voelde hier onstabiel, vermoedelijk door de aanwezigheid van onderliggende begravingen: vaak geroerde grond met holle ruimtes door schedels en houten kisten.

Figuur 21: WP2 – Profiel 1.

Figuur 22: WP6 – Profiel 3.

Figuur 23: WP3 – Profiel 2.

1.2. Graszone ten noordoosten van dwarsbeuk kerk

Ten noorden van de dwarsbeuk van de kerk lijkt het kerkhof hoger bewaard. De grootschalige ophoging lijkt hier te ontbreken.

WP1 (PR7 - Figuur 24) en WP8 (PR5 - Figuur 25) zijn gelijkaardig opgebouwd. Onder het gras en de teelaarde (S1) van 20 à 25cm dik bevindt zich een lichtgrijs bruine laag met stukjes en spikkels bouwkeramiek, kalkmortel, natuursteen en los menselijk bot. In WP8 bevindt zich al vanaf 75cm onder maaiveld (+22,88m TAW) een skelet in anatomisch verband, in WP1 was vanaf 110cm onder maaiveld (+ 22,32m TAW) een grafkuil waar te nemen. Beide begravingen bevinden zich in een lichtzandige lichtbruine leemgrond. In WP8 was deze laag fosfaatrijk (S16).

Figuur 24: WP1 – Profiel 7.

Figuur 25: WP8 – Profiel 5.

1.3. Onder de kasseipaden

Onder de kasseipaden is de bodem al vaker geroerd. In WP4 (PR4 - Figuur 26) bevindt zich onder de kasseien een geel-grijs gevlekte leemlaag, daaronder een vrij steriele gele leemlaag en daaronder een lichtbruine puinige leemlaag. Allemaal met scherpe, rechte boven- en ondergrenzen. Deze lagen zijn mogelijk nivelleringslagen (voor niveaus?). Hieronder vanaf 54cm onder maaiveld ligt een gelig grijze leemlaag met kalkmortelspikkels. Vanaf 110cm (+22,06m TAW) kwam er water in de put.

In WP5 (PR6 - Figuur 27) ligt onder de kasseien een lichtgroen zandbed, met daarin nog resten van enkele kasseien (S13). Dit is vermoedelijk nog een restje van een ouder kaseiniveau. Daaronder bevond zich een zandig-lemige puinige laag met veel baksteenbrokken. Vanaf 50cm bevindt zich een donkerbruine leemlaag met stukjes natuursteen en kalkmortel. Onderaan op 90cm onder maaiveld lag een grijzer bruine leemlaag met zeer veel stukjes kalkzandsteen, ijzerzandsteen en kalkmortel. Vanaf 110cm (+22,33m TAW) kwam er water in de put.

Figuur 26: WP4 – Profiel 4.

Figuur 27: WP5 – Profiel 6.

1.4. In de kerk

In het putje in de kerk (WP7) zijn onder de betontegels verschillende vullingspakketten waar te nemen (Profiel 8 - Figuur 28). Op 102cm onder maaiveld werd een vloerniveau (S21) aangetroffen gelinkt aan een ruimte afgebakend door muren S19 en S20. Deze lagen waren vrij los zandig met veel brokjes en spikkels puin. Op 20cm onder de tegels was een laagje van 4cm groen zand met daaronder een zwarte houtskoolrijk laagje van 3 cm. Dit lijkt een niveau te weerspiegelen, maar was in vlak niet waar te nemen. Dieper, op 45cm onder maaiveld, was één van de lagen bijna puur baksteen en kalkmortel. Daaronder was het weer losser zandig puin tot op het vloerniveau op 102cm onder de tegels (+22,58m TAW).

Figuur 28: WP7 – Profiel 8.

2. Beschrijving site

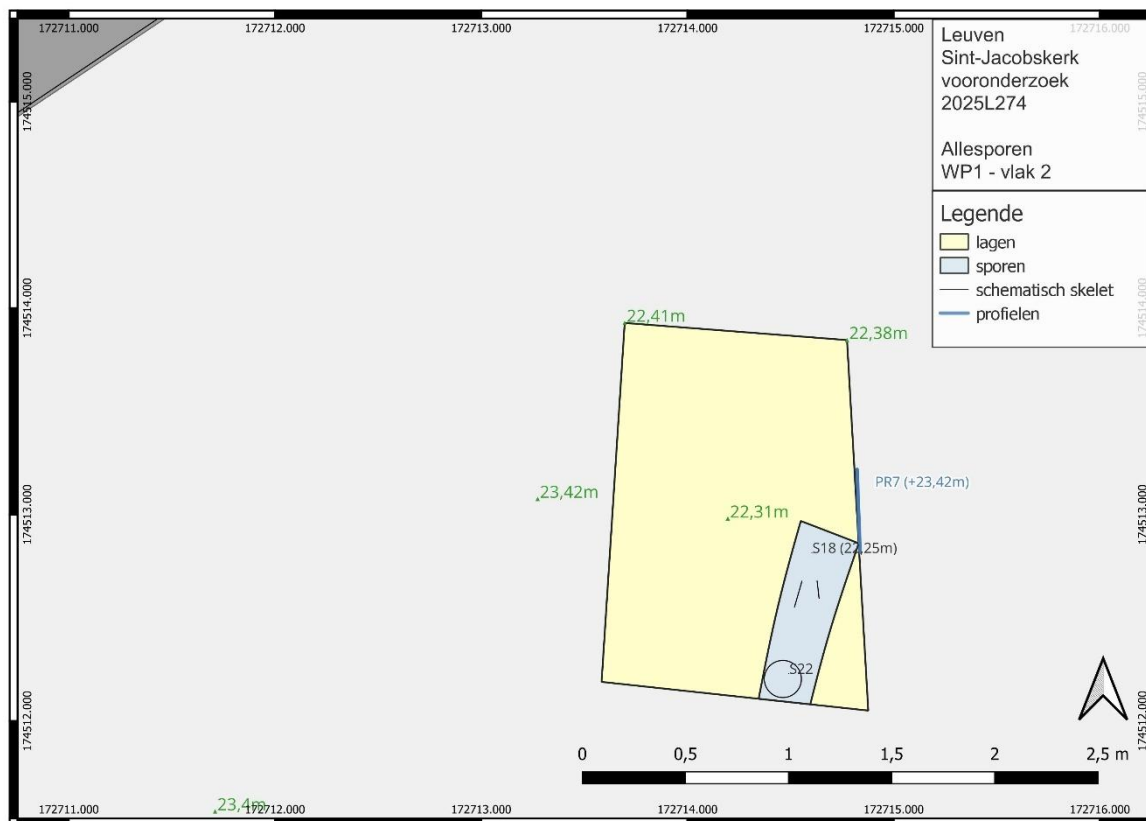
2.1 WP1

WP1 bevindt zich in ten noorden van de dwarsbeuk, ongeveer in de oksel tussen dwarsbeuk en koor. In deze werkput was het kerkhof vrij goed bewaard. Onder de teelaarde van 25cm dikte bevond zich geroerde kerkhofgrond. In een eerste vlak werden een schedel en grote beenderen opgemeten (Figuur 29 & Figuur 31). Deze lagen niet in anatomisch verband, dus werd er verder verdiept. 22cm dieper op +22,25m TAW werd grafkuil S18 geregistreerd (Figuur 30, Figuur 32 & Figuur 33). Hierin

bevond zich een kinderskelet (S22). Het skelet was eerder ZZW-NNO georiënteerd (de kerk zelf heeft een oriëntatie naar het NO). De gevlekt donkergrijze lemige vulling van de grafkuil kreeg nummer S25. De grafkuil was uitgegraven in laag PR7L4, een lichtgrijs bruine leemlaag met veel stukjes baksteen, kalkmortel en leisteen.

Figuur 29: WP1 – vlak 1.

Figuur 30: WP1 – vlak 2.

Figuur 31: Eerste vlak van WP1.

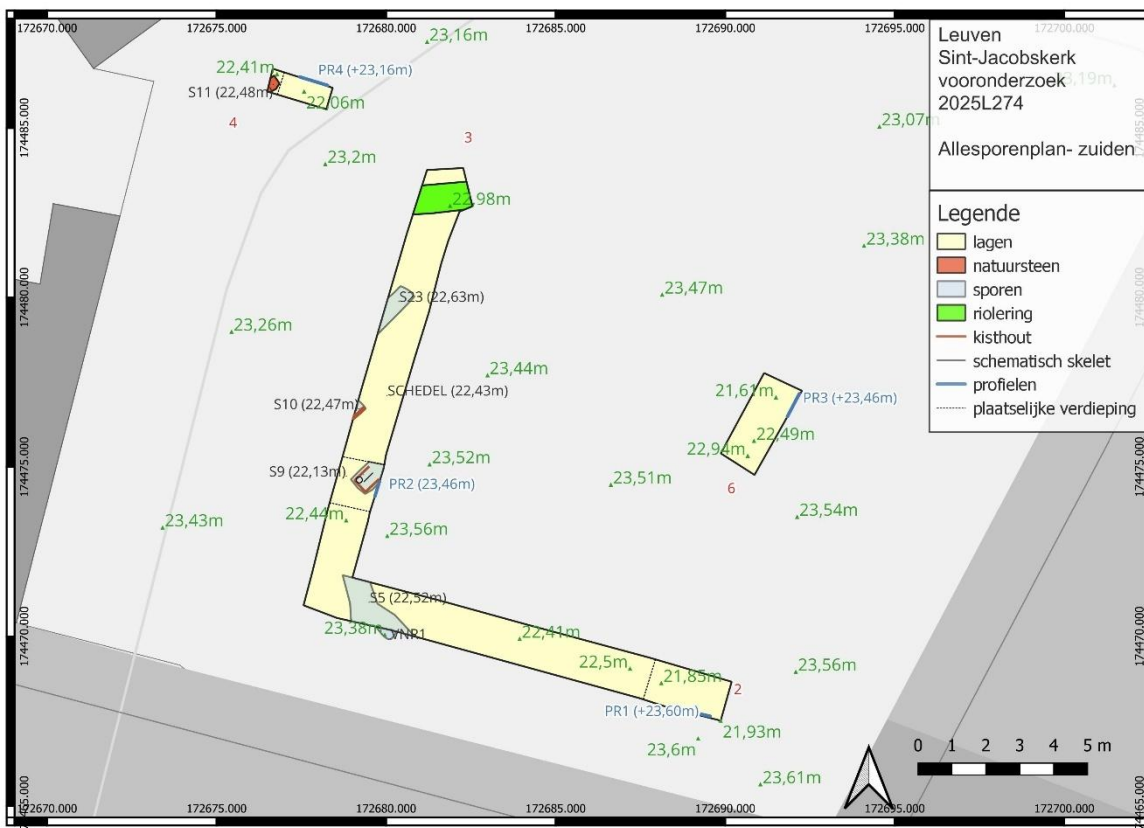
Figuur 32: Vlak 2 van WP1 met grafkuil.

Figuur 33: Kindergraf S18.

2.2 WP2

WP2 was een oost-westgerichte sleuf langsheen het SintJacobsplein op zo'n 2m van de huidige kerkhofmuur (Figuur 34). In deze sleuf werd een profiel tot 1,70m onder maaiveld (+21,90m TAW) geplaatst zonder menselijke resten in anatomisch verband tegen te komen. De rest van de sleuf werd arbitrair op +22,50m onder maaiveld (ca. 1m onder maaiveld) in een donkergrijze leemlaag met roestvlekken, S3, aangelegd (Figuur 35). In het westen van de sleuf, op de hoek met WP3 werd een puinspoor S5 aangesneden (Figuur 36 & Figuur 37). Ter hoogte van dit puinspoor werd in de wand van de sleuf, 20cm onder het maaiveld, VNR.1 geregistreerd (Figuur 38). Dit leek een 'knekelput' waar vooral grote beenderen en schedeldelen waren samengebracht. Deze menselijke resten bevonden zich net onder (nog deels in de teelaarde, er was geen aflijning zichtbaar). Door deze stratigrafische positie lijkt de depositie van dit materiaal van recente aard.

Figuur 34: Allesporenplan van WP2, WP3, WP4 en WP6.

Figuur 35: Zicht op WP2 vanuit het oosten.

Figuur 36: puinspoor S5.

Figuur 37: Profiel ter hoogte van S5 en overgang naar WP3.

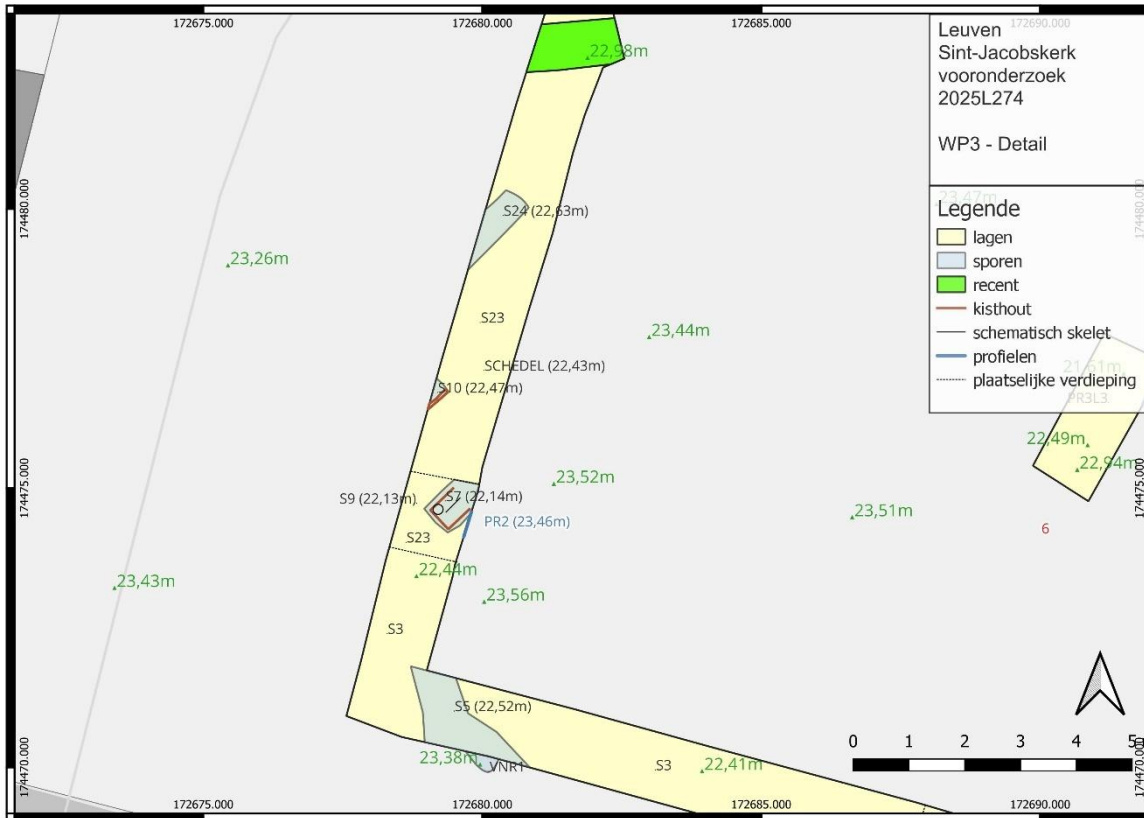

Figuur 38: VNR.1: concentratie beenderen en schedels op de grens met de teelaarde.

2.3 WP3

Wp3 maakte een hoek van 90° met WP2 en liep op ca 4,5m van het kasseipad naar de kerk (Figuur 34 & Figuur 39). In WP3 werd ten noorden van puinspoor S5 de sleuf verdiept om profiel 2 te zetten. Op 1,30m onder maaiveld (+22,15m TAW) werd grafkuil S6 geregistreerd (Figuur 41). In deze grafkuil was kistaflijning S7 en skelet S8 zichtbaar. Het skelet was ZW-NO georiënteerd. De grafkuil was uitgegraven in S9, een losse, waterrijke grijze leemlaag met roestverschijnselen. De grond voelde hier onstabiel, vermoedelijk door de aanwezigheid van onderliggende begravingen: vaak geroerde grond met holle ruimtes door schedels en houten kisten. Deze laag kon gevolgd worden richting noorden op hoger niveau (+22,47m en +22,63m TAW): 1,10 à 0,8 m onder maaiveld. Deze laag kreeg op terrein S23, maar dit is vermoedelijk dezelfde laag als S9 en kan geïnterpreteerd worden als kerkhofgrond. Hierin werden een plank van een kist (S10 - Figuur 42), een schedel (mogelijk in situ)⁴ en een grafkuil (S24 - Figuur 43) opgetekend. S6, S10 en S24 hadden alle dezelfde oriëntatie als de kerk. Op het noordelijke einde van de werkput werd een gemetste riolering (met inspectieputje) blootgelegd (Figuur 44), het gaat om het vervolg van de riolering aangetroffen bij het onderzoek van 2024 en werd opgemeten als 'recent'. Grafkuil S6, waar het skelet werd aangetroffen, werd afgedekt met worteldoek (Figuur 40).

⁴ Omdat de grond hier erg instabiel aanvoelde en er zich hoogstwaarschijnlijk enkele in situ begravingen bevinden, werd de schedel en de plank van de kist niet verder blootgelegd om de graven te beschermen.

Figuur 39: Detail van WP3.

Figuur 40: WP3 bij het uitgraven. Onder de textiel bevindt zich grafkuil S6.

Figuur 41: Grafkuil S6 met in roestkleuren skelet S8 (ruggengraat en op enige afstand daarvan de schedel).

Figuur 42: Stuk van houten plank S10. Deze liep dieper verder richting sleufwand, maar werd om ze te beschermen niet verder blootgelegd.

Figuur 43: Grafkuil S24, deels in de sleufwand.

Figuur 44: Gemetste riolering.

2.4 WP4

WP 4 werd aangelegd in het kasseipad ten zuiden van de kerk, op ca. 6m ten zuidwesten van de zuidelijke toegang van de kerk (Figuur 34). Hier werden onder de kasseien verschillende leem- en puinlagen geregistreerd. Deze kunnen als nivelleringslagen (gele leem) en ophogings- of geroerde lagen geïnterpreteerd worden. In het oosten van de werkput werd een grote kalkzandsteen (S11) aangetroffen (Figuur 45 & Figuur 46). Er werd op dit niveau gestopt en erlangs verdiept om te bekijken of het hier om een gemetste structuur ging. Het lijkt eerder om twee losse stenen te gaan. Onder steen zat een grijze leemlaag met kalkmortel- en natuursteenspikkels. Op 1,10m diepte moest de put gestaakt worden wegens (grond)water.

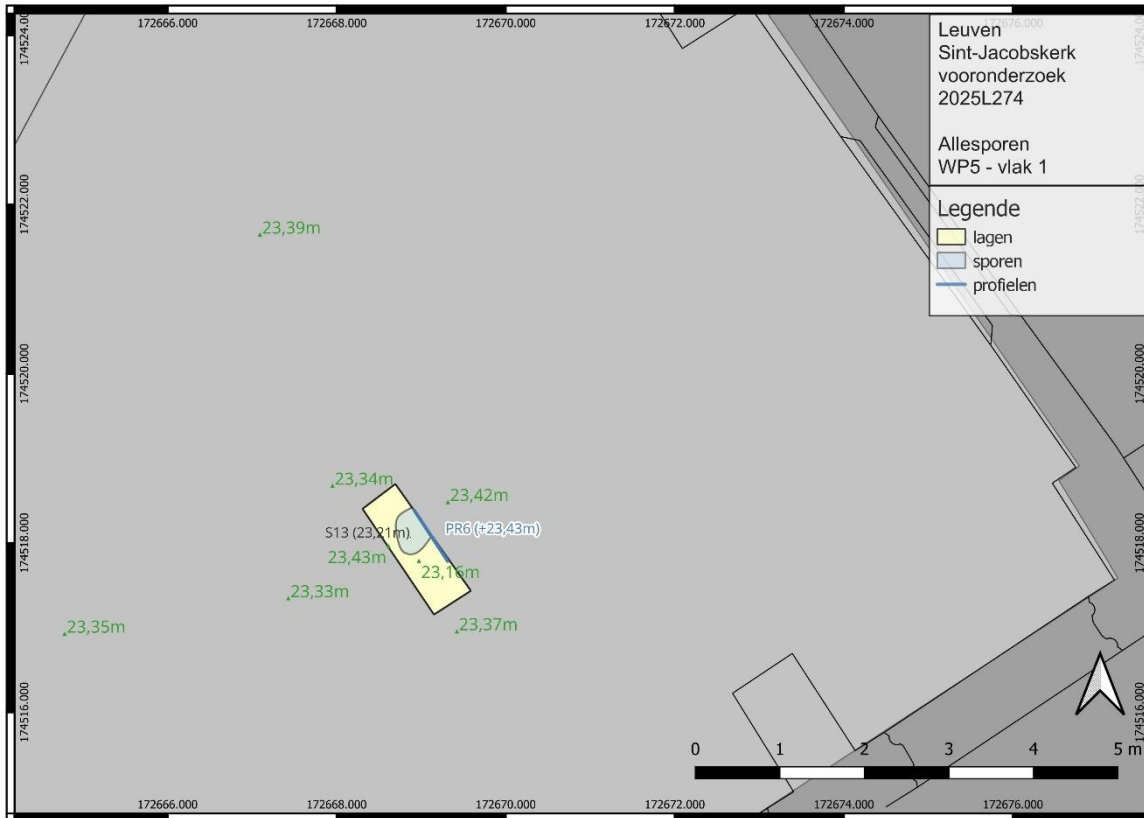
Figuur 45: S11: losse kalkzandsteen onder/in puinlaag.

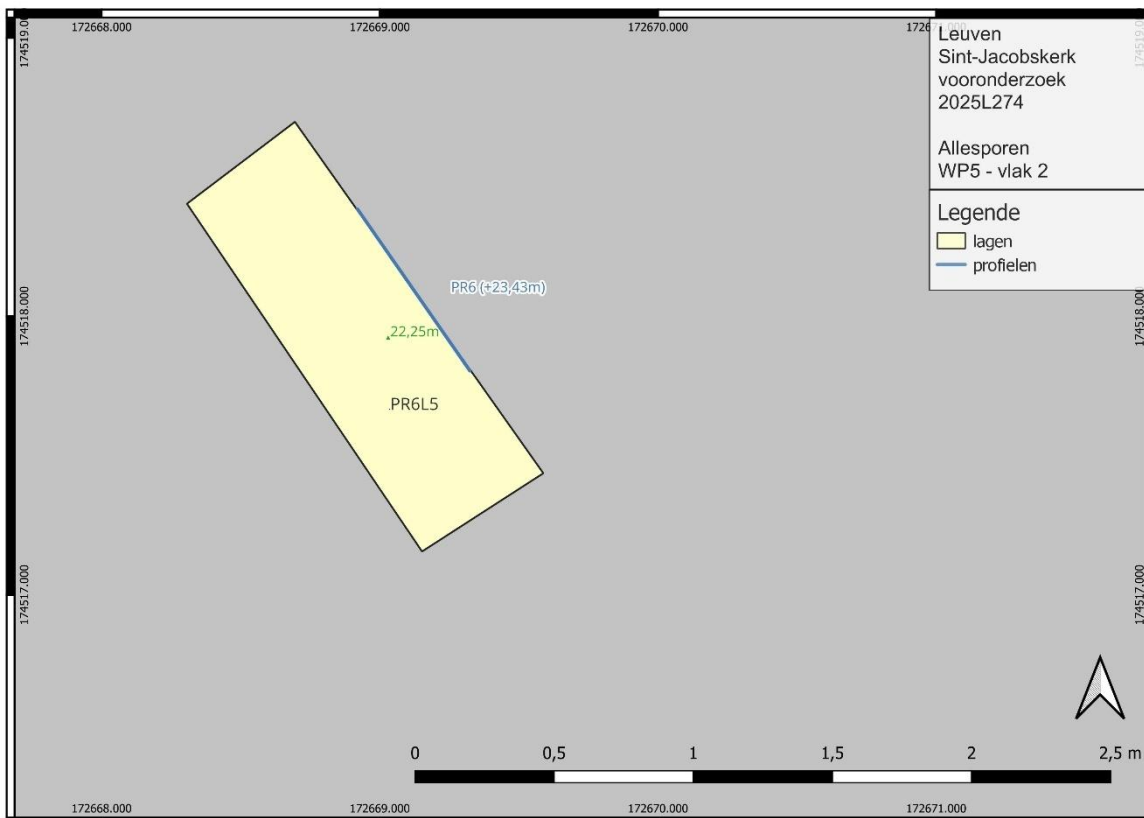
Figuur 46: S11 in profiel.

2.5 WP5

WP5 werd aangelegd in de kasseizone aan de noordelijke toegang van de kerk. De werkput werd zo geplaatst dat hij niet in het verlengde van de toegang lag en niet waar de huidige regenwaterafvoeren zich bevinden. Onder de huidige kasseien werd in het zandbed van de kasseien nog een concentratie kasseistenen (S13) geregistreerd (Figuur 47 & Figuur 49). Mogelijk zijn ze van een vorige fase van de kasseien of is het afval van het aanleggen van de huidige kasseien. Daaronder bevond zich een bruine zandleemlaag met gele vlekken en daaronder lichtpuinige bruine leemlagen. Onderaan, vanaf 90cm onder maaiveld bevond zich een bruingrijze leemlaag met veel ijzerzandsteen- en kalkmortelbrokjes (PR6L5) en roestvlekken (Figuur 48 & Figuur 50). Vanaf 110cm onder maaiveld moest de put gestaakt worden door (grond)water.

Figuur 47: WP5 Vlak 1.

Figuur 48: WP5 Vlak 2.

Figuur 49: WP5 – vlak 1 met concentratie kasseistenen.

Figuur 50: WP5 Vlak 2.

2.6 WP6

WP6 was in de toelatingsaanvraag voorgesteld als reserveput. Deze kon geplaatst worden als niet alle gegevens uit WP2 en WP3 en de sleuven van 2024 geëxtrapoleerd worden. Doordat de situatie in het oosten van WP2 en centraal in WP3 zo erg van elkaar verschilde werd profielput WP6 geplaatst. De put werd geplaatst in het verlengde van profiel 1 (van WP2) en het profiel 2 in WP3 (Figuur 34). Voor de beschrijving van het profiel zie 1. *Opbouw van de site*. De bovenste 130cm leek opgehoogd en geroerd, o.a. enkele geel-groenzandige lagen met steenslag (Figuur 51), doen een recent roeren van de grond vermoeden. Vanaf 130cm onder maaiveld werd hier een lichtbruine leemlaag met roestvlekken geregistreerd. Deze werd nog 60cm dieper afgegraven zonder begravingen aan te treffen, tot op 1,90cm onder maaiveld (+21,64m TAW - Figuur 52). Vanaf deze diepte begon het natter te worden. Er werd weinig los bot aangetroffen bij het graven van deze put.

Figuur 51: Eén van de groengele zandlagen met steenslag bij het afgraven van WP6.

Figuur 52: Diepste punt van WP6.

2.7 WP7

WP7 werd gegraven in de kerk, ten westen van muurfundering S19, een fundering in de zuidwestelijke ruimte van de kerk. De muurfundering vormt de grens van een hoogteverschil: ten westen van de muur is alles even hoog als de bovenkant van de fundering: +23,60m TAW, ten oosten ervan ligt de grond zo'n 30cm lager, om weer te stijgen richting de deur van deze ruimte tot +23,36m TAW. Het hoger gelegen deel is nu deels bedekt met betegels. Het lager gelegen deel bestaat uit een vloer samengesteld uit verschillende tegels en natuurstenen, deze werd geregistreerd bij archeologisch onderzoek in 2023, uitgehaald en teruggeplaatst.

In WP7 werd duidelijk dat S19 nog breder was aan de zuidzijde. Het is niet duidelijk of dit echt deel uitmaakt van S19, of er werd tegengeplaatst. Deze verbreding lijkt bovenaan opgebouwd geweest te zijn met bakstenen op hun kant, zoals je verwacht bij een gewelf (Figuur 54 & Figuur 55). Dit muurdeel was bepleisterd aan de westzijde en maakt een hoek met een fundering in de noordwand van WP7, S20. S20 is bovenaan uitgebroken voor het plaatsen van nutsleidingen in het verleden (Figuur 56). S20 is mee bepleisterd (Figuur 57). De witte bepleistering is erg oneffen. Op 102cm onder de tegels werd een niveau aangetroffen, S21, bestaande uit diezelfde bepleistering (Figuur 58). Het gaat dus om een ruimte (soort lage kelder of citerne met tongewelf) die volledig bepleisterd werd op een slordige manier (Figuur 59). Het niveau van de huidige uitbraak van het mogelijke gewelf suggereert dat het vloerniveau ten tijde van dit gewelf nog een centimeter of 10 hoger lag, ervanuit gaande dat de bovenzijde van het gewelf onder een vloer lag.

Het vloerniveau S21 werd doorbroken, het gaat hier om een niveau van zo'n 5cm dik uit kalkmortel, kalkmortelbrokjes en baksteenbrokjes (Figuur 60 & Figuur 61). Hieronder bevond zich een grijze laag. De doorbreking liep direct vol water (Figuur 61). Bovenop S21 werden allerlei losse puinige

zandlagen aangetroffen, die de opvulling van de ruimte zijn. In profiel werd een groen en zwart bandje van enkele centimeters dik geregistreerd, dat mogelijk met een nivellering of vloerniveau overeenkomt (Figuur 28). Dit kon niet vastgesteld worden in vlak.

De identificatie van deze ruimte is moeilijk. Was het een kelder, grafkelder of eerder een put om kalk in te branden? Mogelijk kan de identificatie van muurfundering S19 hier een licht op schijnen.

Muurfundering S19 werd bekeken in de muurarcheologische en bouwhistorische context van dit deel van de kerk. Het opgaand deel van de muur (nog net één steen boven de verbreding, 40cm breed) is ook te volgen als afdruk op de zuidelijke buitenmuur van de kerk en op de muur van de toren (Figuur 62 - Figuur 64). De afdruk kan op deze beide muren gevolgd worden tot de hoogte van de aanwezige resten van een houten plafond. Op de muur van de toren is zichtbaar dat S19 jonger is dan het dichtmetselen van de rondboogvormige opening van de toren. Deze rondboog dateert uit de romaanse (13de eeuwse) fase van de kerk⁵. Het dichtmetselen gebeurde met een baksteenformaat van 24x11,5x6, hetzelfde baksteenformaat als S19. Dit baksteenformaat⁶ komt vaak voor in Leuvense contexten van in de 15de tot in de 18de eeuw, soms zelfs nog in de 19de eeuw. In de kerk zelf werd het nergens anders geregistreerd in de zichtbare opgaande delen.⁷ Aan de zuidmuur van de kerk is de afdruk van de muur jonger dan het dichtmetselen van het gotische raam. De gotische bouw van dit deel van de kerk wordt gedateerd tussen 1300 en 1425. Het baksteenformaat van het dichtmetselen van deze opening was niet voldoende zichtbaar.

In de gotische fase kreeg de kerk een zuidelijke en noordelijke toegang en werd de westelijke toegang (aan de toren) afgesloten. Daardoor waren de ruimtes ten noorden en ten zuiden van de toegang geen deel meer van de circulatie in de kerk en zullen ze in de loop der tijd als opslagplaatsen fungeren.⁸ Tegen de westgevel werd in de 14de-15de eeuw een woning 'de kluis' gebouwd⁹. Deze woning kon het gelijkvloers van de toren (en ook de ruimtes ten noorden en zuiden ervan?) bereiken. Deze woning werd in de 19de eeuw herbouwd. De rudimentaire afwerking van het dichtmetselen van de rondboog van de toren zou erop kunnen wijzen dat deze muur dateert van een periode dat deze westelijke ruimtes volledig afgesloten waren voor de bezoekers.

Aan de noordoostzijde van S19, op ongeveer 1m van de torenmuur zijn sporen te zien van een uitgebroken dwarsmuur of steunbeer (Figuur 65).

⁵ Z.n. 2025, Sint-Jacobskerk, Leuven, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch vooronderzoek: 27.

⁶ Variërend tussen 24 en 26cm lengte en 11 à 12cm breedte.

⁷ Z.n. 2025, Sint-Jacobskerk, Leuven, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch vooronderzoek. Bijlage 6: baksteenformaten.

⁸ Z.n. 2025, Sint-Jacobskerk, Leuven, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch vooronderzoek: 66.

⁹ Z.n. 2025, Sint-Jacobskerk, Leuven, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch vooronderzoek: 194.

Figuur 53: WP7 – vlak 1.

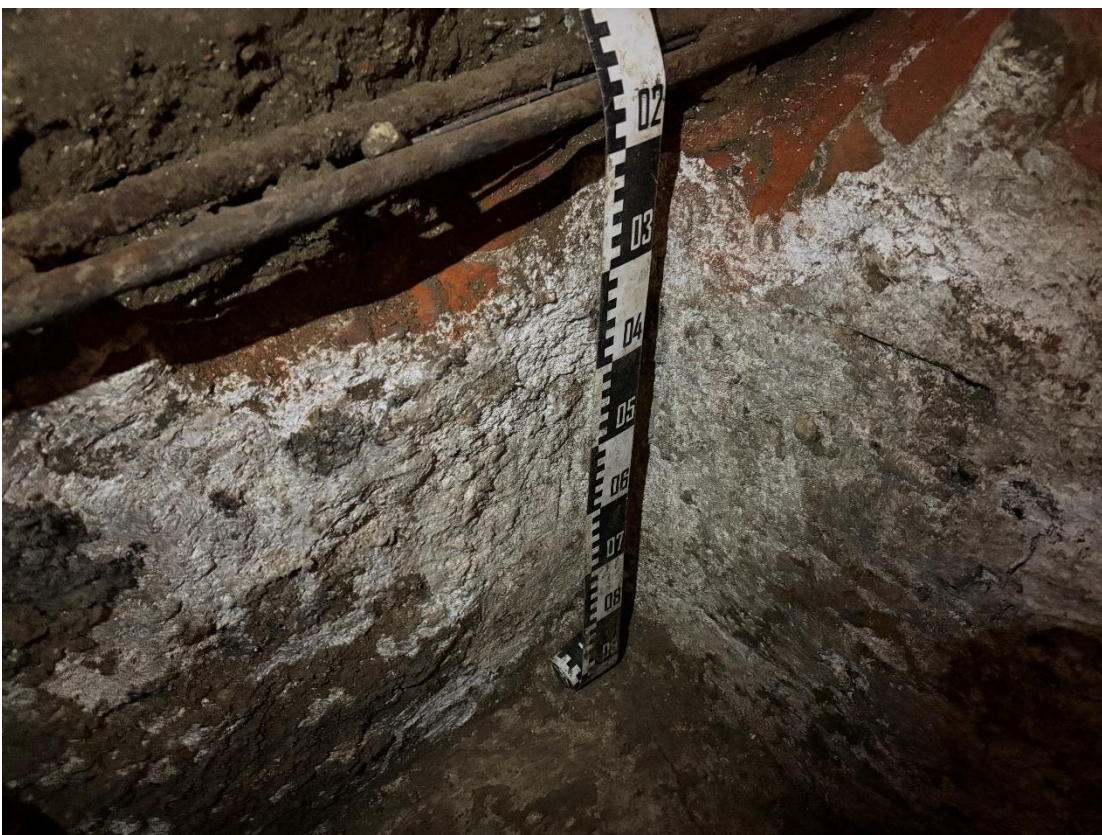
Figuur 54: verbreding van S19, met bepleistering en mogelijk uitgebroken gewelf?

Figuur 55: bovenaanzicht van S19 ter hoogte van WP7 (links op de foto).

Figuur 56: muurfundering S20, die een hoek maakt met S19 (rechts op de foto) met bepleistering.

Figuur 57: S20 en S19.

Figuur 58: vloerniveau S21.

Figuur 59: Detail van de bepleistering van S20, S19 en S21.

Figuur 60: Doorbreking van vloer S21: zicht op de baksteenbrokjes, kalkmortelbrokjes en kalkmortel.

Figuur 61: Foto van de grijze laag onder S21 en het opkomende water.

Figuur 62: Afdruk van opgaand deel van S19 op de muur van de toren, met dichtgemetselde rondboogopening.

Figuur 63: Detail van S19, jonger dan het dichtmetselen van de rondboogopening.

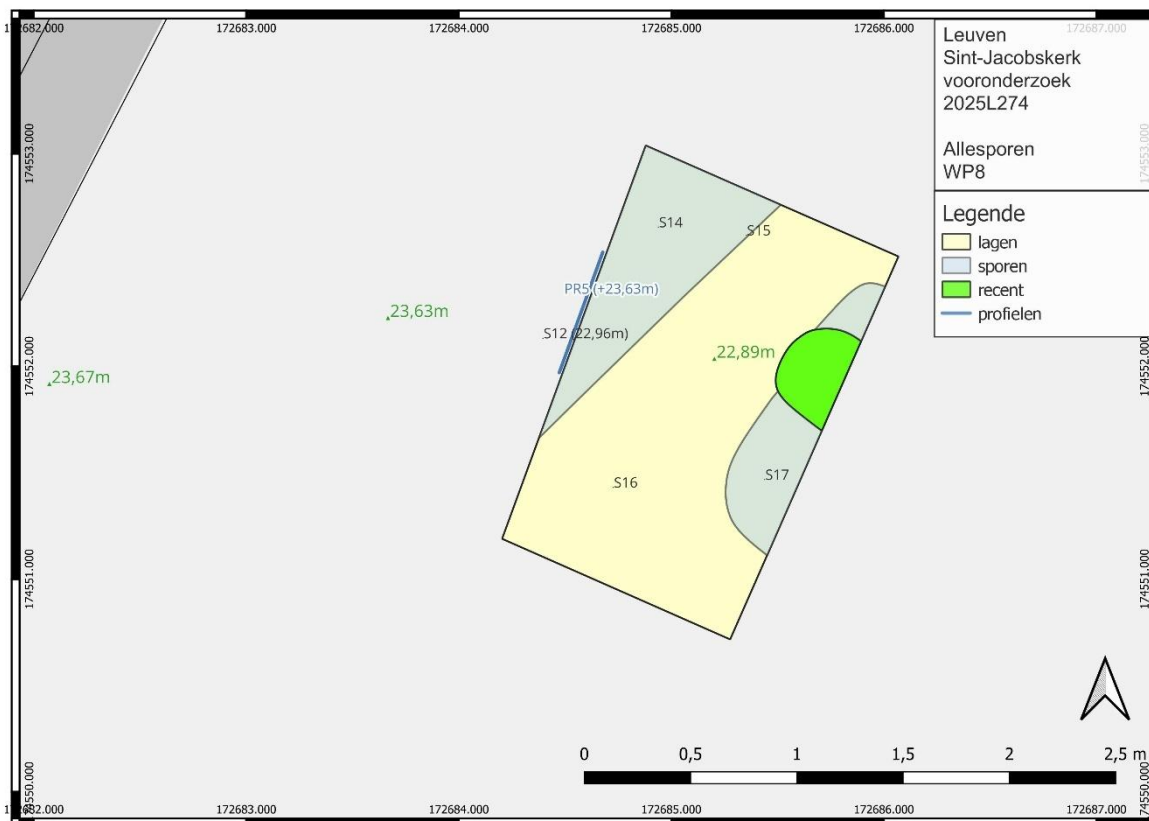
Figuur 64: Afdruk van opgaand deel van S19 op de zuidelijke buitenmuur van de kerk, met dichtgemetseld gotisch raam.

Figuur 65: Restant van uitgebroken dwarsmuur of steunbeer.

2.8 WP8

WP8 bevond zich in de noordelijke punt van het huidige kerkhof tussen de Brusselsestraat en de Kruisstraat. Hier was het kerkhof goed bewaard. Uit de laag onder de teelaarde en geroerde grond, kwam al snel veel los bot naar boven bij het afgraven. Van elk bot werd bekeken of het zich in anatomisch verband bevond. Een concentratie ribben en een schedel in de wand zorgden ervoor dat het vlak verder manueel werd afgegraven. Een 10cm onder de schedel in de wand werd een deel van een hand in anatomisch verband blootgelegd, S12. Het was niet duidelijk of de schedel en de concentratie ribben van hetzelfde individu (licht geroerd) zijn of niet. Als het vlak werd opgeschoond werd een vage aflijning zichtbaar (S14), mogelijk van een grafkuil. Of deze grafkuil gelinkt kan worden aan S12, kon niet vastgesteld worden zonder te verdiepen. Om het grafveld zo goed mogelijk te beschermen werd er niet verder verdiept. Grafkuil S14 (met vulling S15) werd uitgegraven in S16: een lichtbruine laag met fosfaatvlekken.¹⁰ Aan de oostkant van de werkput kon een kuil (S17) afgetekend worden, waarvan de jongste vulling erg recent lijkt (teelaarde), de andere vullingen waren eerder geel zand met puin en zijn mogelijk ook recenter.

Figuur 66: WP8 – vlak 1.

¹⁰ Doordat niet verder verdiept werd, is niet helemaal uit te sluiten dat S16 de vulling van een grafkuil is.

Figuur 67: WP8 bij afgraven: verschillende losse botten in vlak.

Figuur 68: WP8 vlak 1 met vage aflijningen. In profiel de schedel met daaronder het hand in anatomisch verband S12 (in de holte).

Figuur 69: WP8 – vlak 1 -met aflijning.

Figuur 70: S12, Hand in anatomisch verband in profiel onder schedel.

Figuur 71: Detailfoto van hand S12.

3. Vondsten

Er werd los menselijk botmateriaal gerecupereerd uit de kerkhoflagen en ophogingslagen.

Verder werden er fragmenten aardewerk, kistnagels en een recente munt uit de geroerde lagen gerecupereerd.

3.1. Menselijk bot

In de geroerde kerkhoflagen en in enkele ophogingslagen werd los menselijk bot aangetroffen. Dit menselijk materiaal werd ingezameld, gewassen en verpakt. In het kader van de vraagstellingen, is een fysisch antropologisch onderzoek hier niet van toepassing. De vondsten blijven beschikbaar voor verder onderzoek.

Een opmerkelijke vondst zijn twee, duidelijk vervormde beenderen uit kerkhoflaag S23 (2025L274-S23_Fa11-1) (Figuur 72). Mogelijk is dit een vervorming door rachitis. Omdat deze vondst niet aan een begraven individu kon toegeschreven worden en het om los bot materiaal ging, werden deze niet antropologisch bekeken binnen dit onderzoek.

Figuur 72: vervormde beenderen uit kerkhoflaag S23.

3.2. Aardewerk

Het meeste aardewerk kwam uit de ophogingslagen en geroerde lagen en was overwegend postmiddeleeuws.

Eén fragment aardewerk (2025L274-PR5L3-Ce-1) heeft een oudere datering: een klein fragment roodbeschilderd aardewerk uit het Rijnland (Figuur 73). Dit fragment kwam uit laag S16 (=PR5L3) uit WP8, kerkhofgrond. Hoewel dit soort aardewerk gedateerd wordt tussen de vroege 10de en late 12de eeuw¹¹, is de laag waaruit het fragment komt, vermoedelijk jonger. Deze laag werd regelmatig geroerd om mensen in te begraven, waardoor er materiaal uit alle periodes van het kerkhof verwacht kan worden.

¹¹ De Grootte 2008: 312-313.

Figuur 73: fragment roodbeschilderd aardewerk uit het Rijnland.

Uit puinspoor S5 en de laag erboven (mogelijk deel van S5) werden fragmenten roodgeglazuurd aardewerk (o.a. randfragment van een vergiet), witbakkend aardewerk met (geel en) groen glazuur (fragmenten van een vergiet), majolica, industrieel vervaardigd porselein (Figuur 74). Moeilijker te identificeren is een fragment van een bodem van een rozig-grijs baksel met een zwart glazuur (Figuur 75) (2025L274-S5-Ce25-1 & 2025L274-S5-Ce1). Ruwweg kan het materiaal gedateerd worden in de 17de-19de eeuw.

Figuur 74: Aardewerk uit puinspoor S5 en de laag erboven.

Figuur 75: Detailfoto van de onderkant van het fragment met zwart glazuur.

Uit de teelaarde werd ter hoogte van WP8 (VNR. 2025L274-PR5L1-Ce-1) en WP1 (VNR. 2025L274-PR7L1-Ce25-1) chronologisch divers materiaal gerecupereerd (Figuur 76 & Figuur 77): Maaslands aardewerk (10de -14de eeuw), steengoed met geknepen standring (voor 1550) en postmiddeleeuws roodgeglazuurd aardewerk, en 18de-19^{de}eeuws witbakkend aardewerk met bruin en geel glazuur.

S2, de ophogingslaag uit WP2 en WP3 (VNR.2025L274-S2-Ce25-1) (Figuur 78) bevatte porselein, steengoed, witbakkend aardewerk met bruin of groen en geel glazuur, postmiddeleeuws roodgeglazuurd aardewerk en een pijpensteel.

De laag eronder (S3 - VNR.2025L274-S3-Ce-1) bevatte volgende aardewerksoorten: roodgeglazuurd met slibversiering (2025L274-S3-Ce-1), steengoed met blauwe versiering (vanaf 17de eeuw) en majolica (16de eeuw of later) (Figuur 79).

Uit de opvullingslagen in de kerk (VNR. 2025L274-PR8L2-An-1) kwamen glasfragmenten en 18de-19de eeuws witbakkend aardewerk met groen en geel glazuur (Figuur 80).

Figuur 76: aardewerk uit teelaarde (VNR.2025L274-PR5L1-Ce-1).

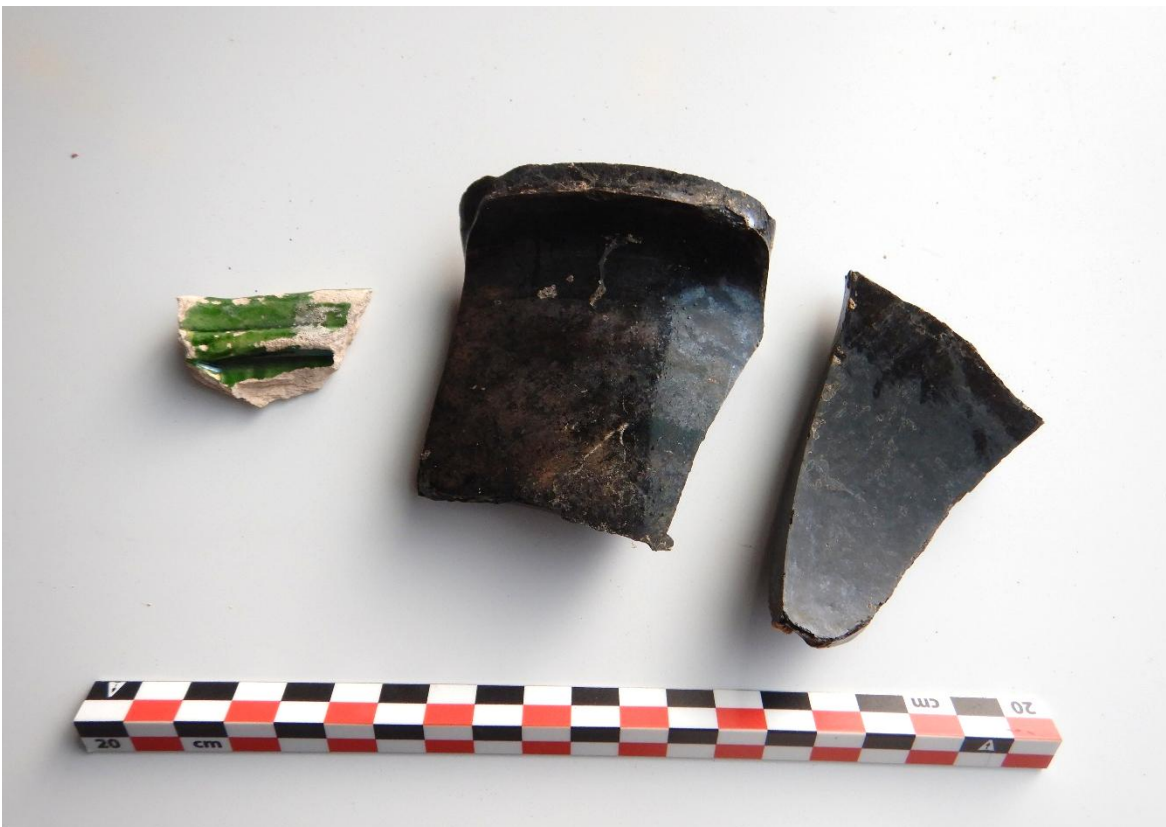
Figuur 77: aardewerk uit teelaarde (VNR.2025L274-PR7L1-Ce25-1).

Figuur 78: aardewerk uit S2 (VNR.2025L274-S2-Ce25-1).

Figuur 79: aardewerk uit S3.

Figuur 80: aardewerk en glas uit WP7 in de kerk.

5.7. Metaal

In het profiel van WP8 werden onderaan kistnagels aangetroffen (VNR.2025L274-PR5L3-Me-1).

In de teelaarde aan WP2 werd een Belgische 2 cent gevonden, met daarop datum 1885 (? moeilijk leesbaar).

Figuur 81: Belgische 2 cent.

4. Datering en interpretatie van de site

De gegevens uit dit vooronderzoek sloten aan bij de gekende gegevens uit vorige onderzoeken in en rond de kerk.

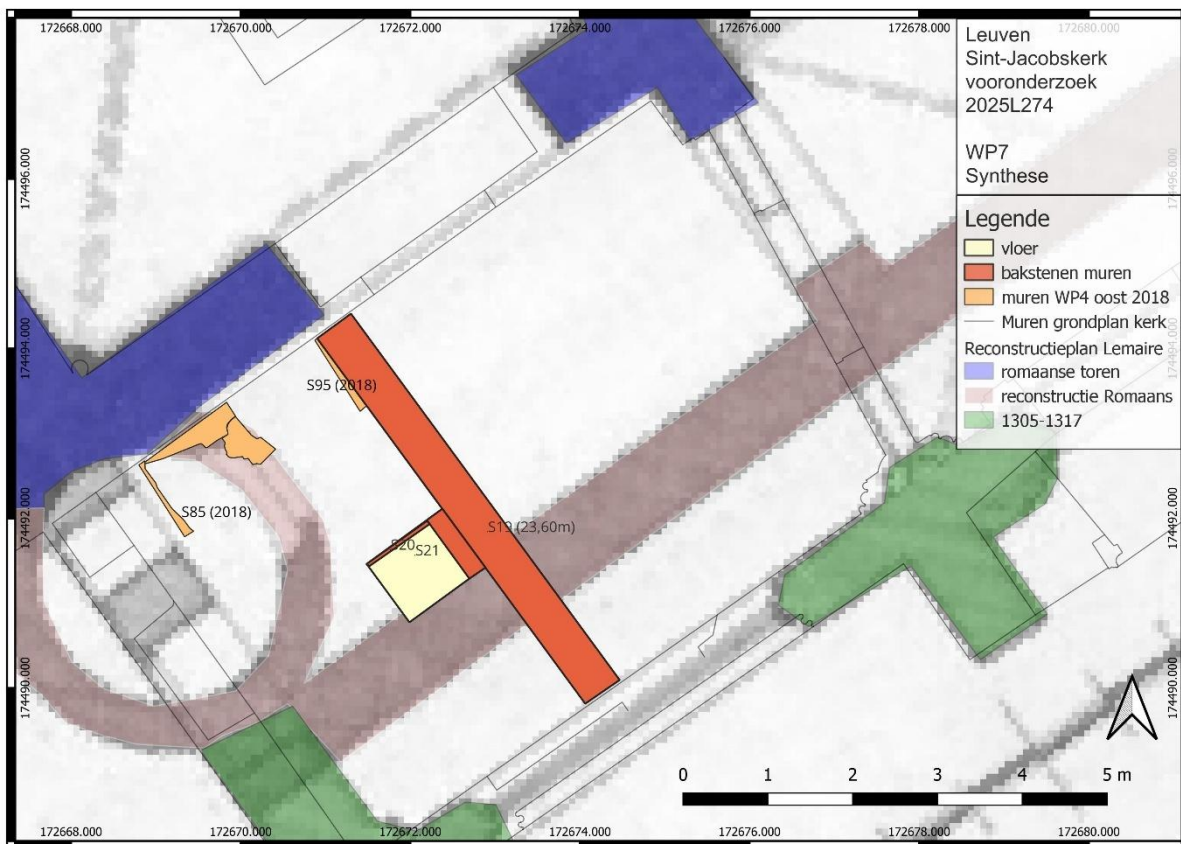
Het kerkhof werd verder in kaart gebracht. Net zoals bij het onderzoek van 2018 en 2024 werd vastgesteld dat de grond onder de graszone ten zuidwesten van de kerk opgehoogd werd in de 19de of 20ste eeuw. Deze ophoging varieerde van 35cm tot 110cm. De kerkhofgrond zelf werd mogelijk nog geroerd tot in de 18de-19de eeuw, op basis van het aardewerk. Dicht bij de kerk zat het grafveld minder diep, maar in de zuidelijke hoek werd het niet aangetroffen op 170 of 190cm diepte. Onder het grasveld ten oosten van de dwarsbeuk was het kerkhof hoger bewaard. Hier ontbraken de duidelijke puinige ophogingspakketten. Zeker in de noordoostelijke hoek bevond het grafveld zich al vanaf 75cm of hoger onder maaiveld. Mogelijk kan de ophoging in het zuiden gelinkt worden aan de 19de eeuwse aanleg van het Sint-Jacobsplein, dat met een herinrichting (doorheen de 19de eeuw) van deze zone gepaard ging.

Onder de kasseipaden werden verschillende ophogings- en nivelleringslagen aangetroffen en tot op 1,10m diepte geen begraving in situ, dieper kon niet verdiept worden. Dit sluit ook aan bij de gegevens van het onderzoek van 2024.

In de kerk werd muur S19 onderzocht: deze muur is nog als een 30cm hoog muurtje zichtbaar in de ruimte ten zuiden van de toren. In de werkput was zichtbaar dat deze muur een structuur vormt met

een dwarsmuur en een vloer: alle slordig bepleisterd met een witte bepleistering: vermoedelijk een ondiepe kelder of citerne. Op basis van de oriëntatie van de stenen aan de verbreding van S19 was deze kelder/citerne overdekt met een tongewelf. De kelder/citerne was opgevuld met zandige puinlagen. In één van de bovenste puinlagen werd 18de-19de eeuws materiaal aangetroffen, maar dit kan ook in verband gebracht worden met het plaatsen van de vloer van betontegels die hierop lagen. Bij het onderzoek van 2018 werd muur S19 in WP4 West onderzocht aan de noordelijke hoek met de toren. Toen werd er een boog in bakstenen geregistreerd die als een spaarboog geïnterpreteerd werd, S95 (Figuur 6 & Figuur 82). Op basis van de huidige gegevens is het niet uit te sluiten dat dit om een toegang tot een andere kelder/citerne gaat. Het uitbraakspoor van een dwarsmuur of steunbeer aan de oostzijde van die muur kan in deze hypothese passen. Deze komt mogelijk even breed als het gewelf vastgesteld in 2018. Bij dit onderzoek van 2018 werd in WP4 West aan de westzijde nog een bakstenen boog (S85) en een slordig gemetste structuur ertegen geregistreerd (Figuur 82). Deze zouden mogelijk ook van de kelderconstructies/citernes in deze ruimte kunnen zijn.

Op basis van beide onderzoeken kon S19 en de bijhorende structuren niet gedateerd worden. De muurarcheologie maakt duidelijk dat deze structuren dateren van na het dichtmetselen van de rondboog van de toren en het dichtmetselen van een gotisch raam. De slechte afwerking van die dichtmetseling aan de toren, doet vermoeden dat dit pas gebeurde als deze ruimte van het schip werd afgesloten. Dit is van na 1425, vermoedelijk nog later, maar een precieze datering hiervan ontbreekt. De bakstenen muur S19 heeft gediend op een moment dat er een plafond aanwezig was in deze ruimte, want de afdruk van de muur komt niet hoger dan dit voormalige plafond.

Figuur 82: WP7: muren van huidig onderzoek en van 2018 (WP4 oost) geplot op het reconstructieplan van Lemaire.

De onderzoeksvragen kunnen als volgt beantwoord worden:

- *Bij het onderzoek van 2024 werden geen skeletten in anatomisch verband aangetroffen. Er was een ophoging van minstens ca. 80-90cm aanwezig. Is deze ophoging voor het gehele kerkhof gebeurd?*

Onder het grasveld ten zuiden van de kerk lijkt die ophoging voor het kerkhof gebeurd. Een puinig, lichtlemige zandig ophogingspakket (S2) met gele zandige vlekken onder de teelaarde werd in dit deel van het kerkhof overal geregistreerd. Dit pakket varieerde in dikte van 35cm (WP2 en WP3) tot 1m (WP6) dik. Daaronder bevond zich een pakket dat door het aanwezige los menselijke bot eerder geïnterpreteerd werd als een geroerde laag, maar mogelijk is het zuidelijke en zuidwestelijke deel ook opgehoogd. In WP2 en WP6 werd geen grafveld in situ aangetroffen op 170 en 190cm onder maaiveld (respectievelijk +21,90m en +21,56m TAW), dieper kon in deze putten niet aangelegd worden.

Onder de kasseipaden ten westen van de dwarsbeuk werd ook ophoging geregistreerd. Hier werd geen kerkhof in situ aangetroffen op 1,10m diepte, hier kon ook niet dieper aangelegd worden.

Ten oosten van de dwarsbeuk was deze ophoging niet aanwezig. De bodem was geroerd tot op een diepte van 67cm à 1m onder maaiveld, maar deze bodem maakt deel uit van het kerkhof.

- *Hoe diep bevindt het kerkhof zich? Vanaf welke diepte zijn er skeletten in anatomisch verband of intacte graven aanwezig?*

Waar het kerkhof werd aangetroffen (grafkuilen, skeletten in situ, kistaflijningen, stuk hout) werd het aangetroffen op 106cm in WP1 (+22,25m TAW) (Figuur 84), 80cm onder maaiveld in WP3 (+22,63m TAW) (Figuur 85), en 67cm onder maaiveld in WP8 (+22,96m TAW) (Figuur 83).

Voor de andere werkputten kan gesteld worden dat het kerkhof zich dieper bevindt dan:

WP2 zuidwestelijke hoek: +21,85m TAW (175cm onder maaiveld) (Figuur 85)

WP4: +22,06m TAW (110cm onder maaiveld) (Figuur 85)

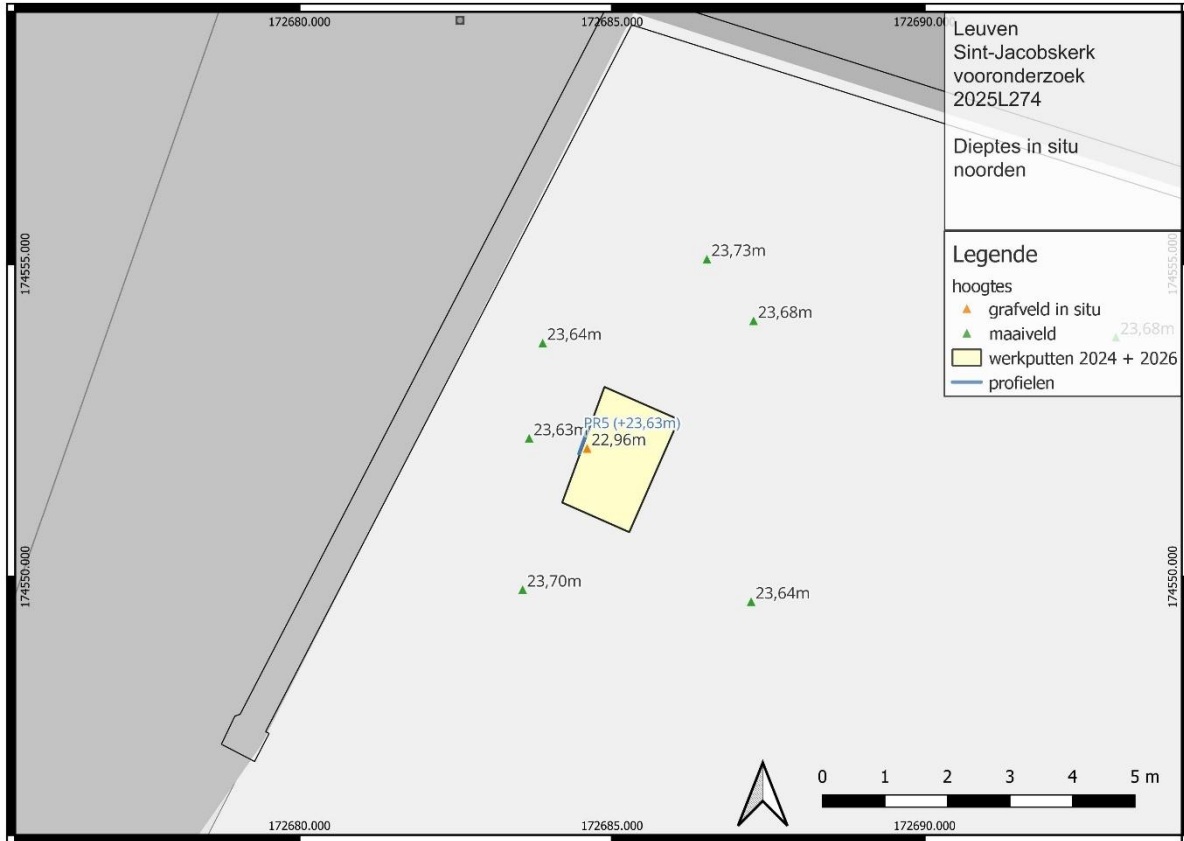
WP5: +22,25m TAW (118cm onder maaiveld) (Figuur 86)

WP6: +22,49m TAW (190cm onder maaiveld) (Figuur 85).

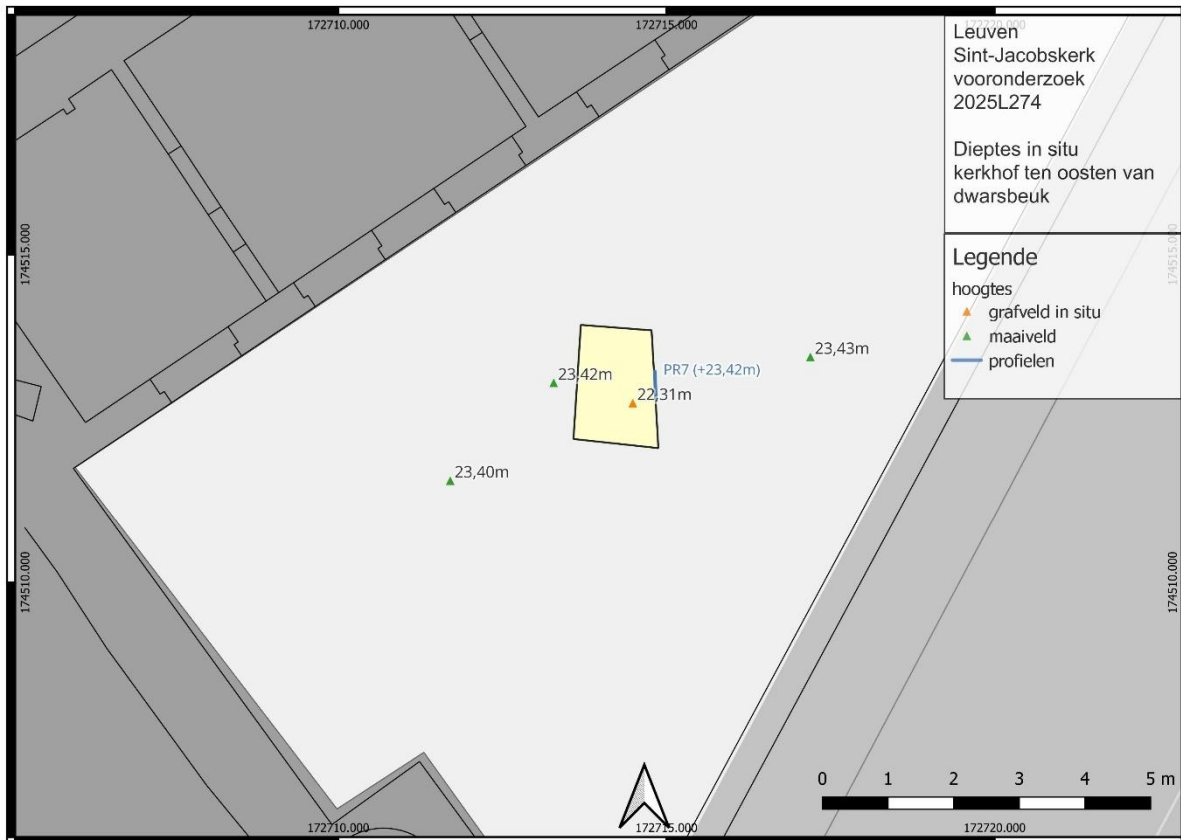
Dit sluit aan bij de gegevens van 2024, toen werd vastgesteld dat het kerkhof zich dieper bevindt dan 1m onder maaiveld onder het kasseipad (oosten +22,10m TAW en westen +22,33m TAW) en dieper dan +22,38m TAW (80cm TAW) in het noordoosten van het zuidelijke grasveld (kant Pelgrimstraat).

Stel dat er gekozen wordt voor een infiltratievoorziening (wadi) ten zuiden van de kerk, moet rekening gehouden worden met een buffer boven de archeologische resten van 40cm. Deze hoogtes (incl. buffer) werden op plan geplaatst, net als een eventuele mogelijkheid voor ondiepe infiltratie.

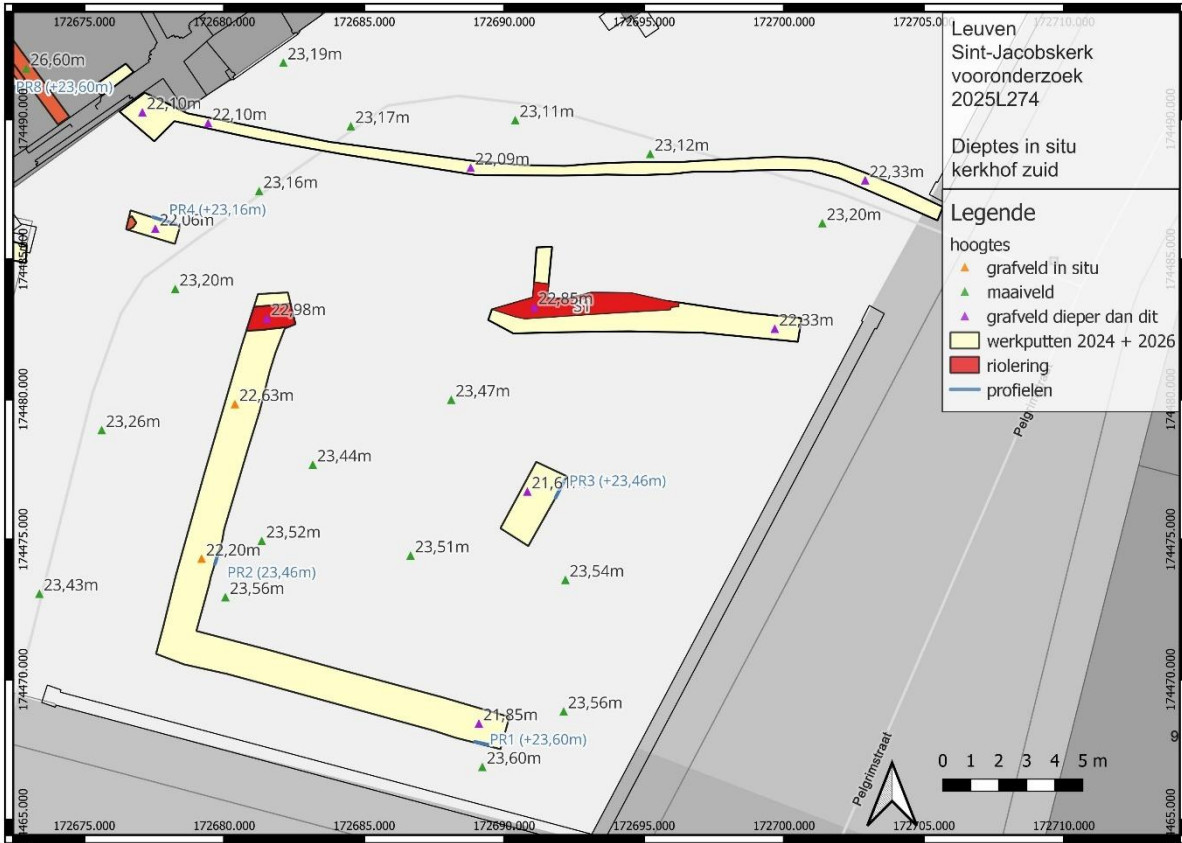
Opgelet, alle graafwerken zullen nog steeds archeologisch onderzocht moeten worden. Voor de locatie van de infiltratie werd een extrapolatie van de dieptes van de verschillende putten gemaakt. Het is zeker mogelijk dat de situatie niet overal exact hetzelfde is en dat deze extrapolatie fout is.

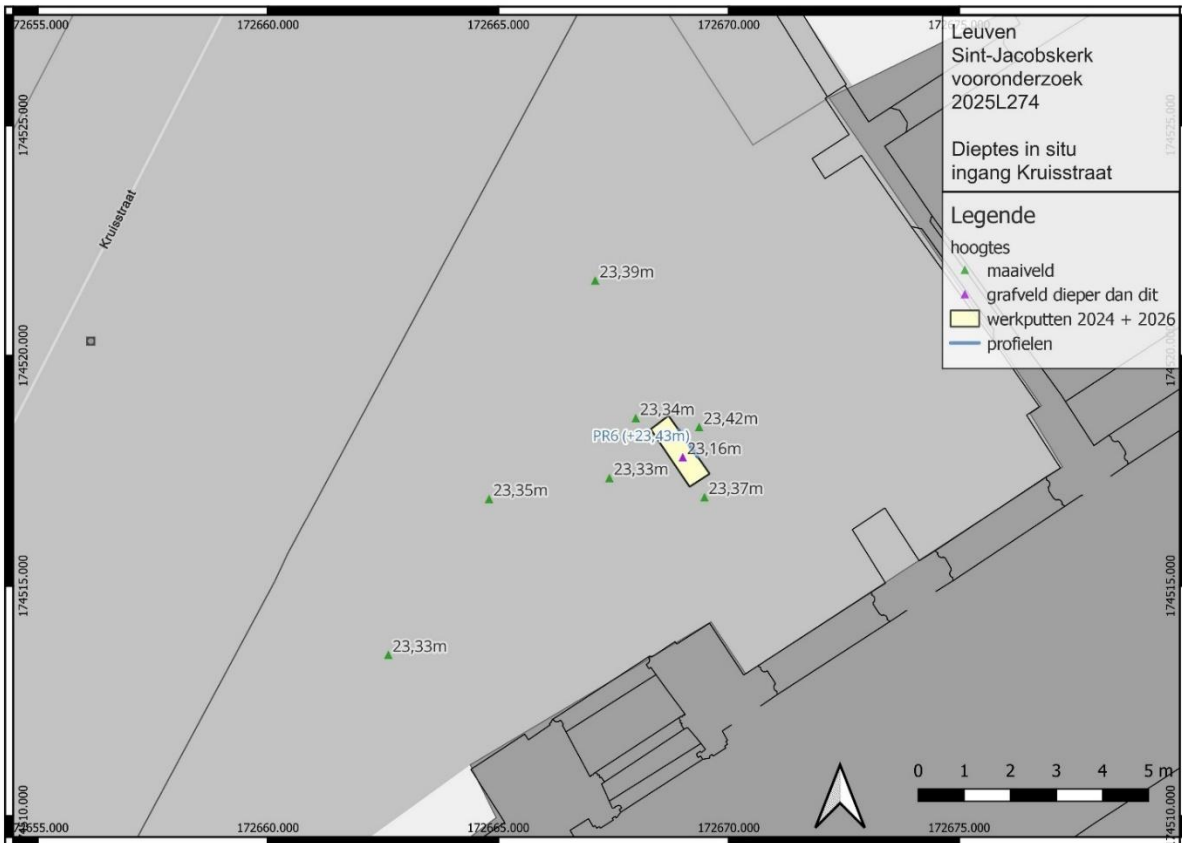
Figuur 83: Dieptes van het grafveld ten noorden van de kerk (aan Brusselsestraat).

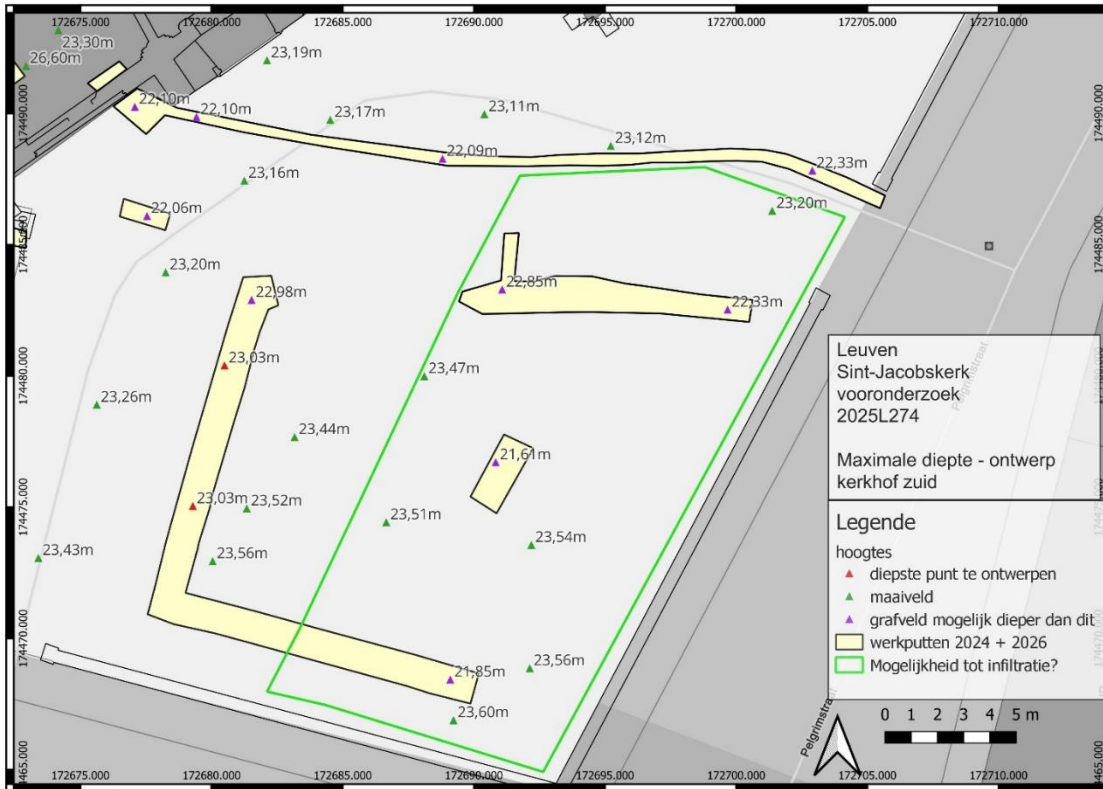
Figuur 84: Dieptes van het grafveld ten oosten van de dwarsbeuk (aan de sacristie).

Figuur 85: Dieptes van het grafveld ten zuiden van de kerk.

Figuur 86: Diepte van de put aan de ingang aan de Kruisstraat.

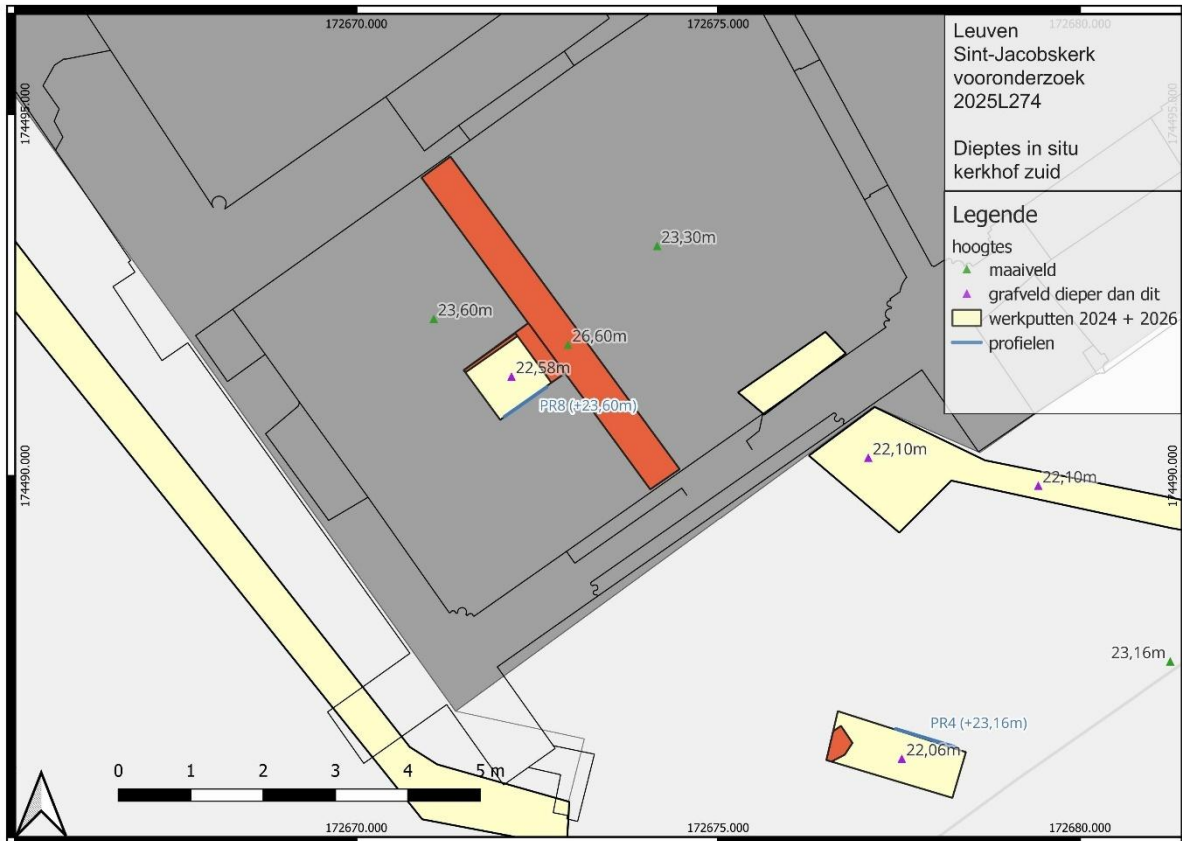
Figuur 87: Hoogtes van de maximaal te ontwerpen diepte en voorzichtig afgebakende zone voor ondiepe infiltratie.

- Welke resten zijn aanwezig in het westen van de kerk en op welke diepte manifesteren ze zich? Wat is de waarde van de resten?

In de werkput in de kerk is het lage muurtje S19 nu nog zichtbaar op +23,60m TAW, hiermee in verband stond dwarsmuur S20 en een vloer S21. Deze elementen samen vormen een structuur, het gaat om ondiepe kelder of citerne met tongewelf. Een interpretatie als grafkelder is niet helemaal uit te sluiten.

S20 kan zich van ook op 23,60m diepte manifesteren, deze was in de werkput licht uitgebroken voor nutsleidingen en zat nu ca. 20cm lager, maar kan zich evengoed nog hoger bevinden, waar hij niet uitgebroken is. Op +22,58m bevond zich een vloer van een kelder of citerne. De kelder was gevuld met zandige opvullingslagen.

Het was niet mogelijk om deze elementen te dateren. Toch is op basis van de bouwsporen zichtbaar dat de muur S19 pas dateert van een fase waarin deze ruimte niet meer tot het schip behoort, hierdoor is een interpretatie als grafkelder onwaarschijnlijk. De structuren maken deel uit van de bouwgeschiedenis van de kerk, maar verwijzen zeker niet naar de allervroegste fases van de kerk. De muren hebben hun waarde binnen de bouwgeschiedenis van de kerk, zoals alle muren hun waarde hebben, maar ze zijn niet onontbeerlijk voor een goed begrip van de kerkgeschiedenis.

Figuur 88: dieptes van de archeologie in de kerk.

5. Samenvatting

In februari 2026 werd een vooronderzoek uitgevoerd op het kerkhof van de Sint-Jacobskerk en in de zuidwestelijke ruimte van de kerk. Er werden 8 werkputten aangelegd, waarvan 2 sleuven en 6 proefputten. Het doel van het onderzoek was de diepte van de archeologische resten vaststellen in voorbereiding op een archeologievriendelijk ontwerp van de buitenaanleg en wateropvang.

Als er graven werden aangetroffen werden deze niet verder opgegraven om ze in situ te bewaren. Onder het grasveld ten zuiden van de kerk werden grafkuilen, skeletten en kisthout geregistreerd op 80cm onder maaiveld in de noordelijkste sleuf. In alle andere werkputten in deze zone werd het kerkhof niet aangetroffen, ook al werd er plaatselijk verdiept tot 190cm onder maaiveld. Hier waren dikke ophogingspakketten en geroerde grond zichtbaar.

Onder de kasseipaden ten westen van de dwarsbeuk werd geen grafveld geregistreerd tot ca. 1,10m onder maaiveld, door water kon hier niet dieper aangelegd worden.

Ten oosten van de dwarsbeuk ontbraken de ophogingspakketten. Hier bevond het grafveld zich tussen 67cm en 106cm onder maaiveld, daarboven bevond zich geroerde kerkhofgrond.

In de kerk werd verdiept naast een nog 30cm hoog aanwezige bakstenen muur. In de werkput werd ontdekt dat deze muur deel was van een structuur met gewelf en slordige bepleistering, mogelijk een ondiepe kelder of citerne. Deze structuur was opgevuld met zandig puinige lagen.

Alle archeologische elementen werden in situ bewaard.

6. Bibliografie

De Grootte Koen, *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen 10de-16de eeuw*. Deel 1, Relicta Monografie, Brussel.

Dierckx L. & Bartholomieux B. (ed.), 2022, *Archeologische opgraving. Eindverslag. Leuven Sint-Jacobskerk (prov. Vlaams-Brabant)*. (Eindverslag ID1864).

Smeets M. 2011, *Archeo-rapport 73. Het archeologisch vooronderzoek in de Sint-Jacobskerk te Leuven*, Kessel-Lo.

Van Ransbeeck, L. 2023, *Leuven Sint-Jacobskerk Eindverslag*.

Van Ransbeeck L. 2025, *Leuven Sint-Jacobskerk Eindverslag*.

z.n. 2025, *Sint-Jacobskerk, Leuven, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch vooronderzoek*, verslag van TM Lapis Arte, Studio Roma en Valerie Herremans Bouw- en Kunsthistorisch Onderzoek VoF.

Websites

<http://www.geopunt.be/>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>

7. Bijlages

Plan 1: Confrontatie van de werkputten uit het plan van aanpak en de effectief onderzochte werkputten

Plan 2: Allesporenplan Zuid (WP2, WP3, WP4 en WP6)

Plan 3: Allesporenplan: Detail van WP3

Plan 4: Allesporenplan WP1 vlak 1

Plan 5: Allesporenplan WP1 vlak 2

Plan 6: Allesporenplan WP5 vlak 1

Plan 7: Allesporenplan WP5 vlak 2

Plan 8: Allesporenplan WP7

Plan 9: Allesporenplan WP8

Plan 10: WP1: dieptes grafveld

Plan 11: WP1: maximale diepte te ontwerpen

Plan 12: zuiden: dieptes grafveld

Plan 13: zuiden: maximale diepte te ontwerpen

Plan 14: WP5: dieptes

Plan 15: WP7: dieptes archeologie

Plan 16: WP8: dieptes grafveld

Plan 17: WP8: maximale diepte te ontwerpen

Plan 18: WP7 Synthese

Bijlage 1: Profieltekeningen

Bijlage 2: Overzicht profielen

Bijlage 3: Harrismatrix

Bijlage 4: Dagboek

Bijlage 5: Sporenlijst

Bijlage 6: Vondsten- en stalenlijst

Bijlage 7: Fotolijst